

# و جه نسمیه سولدوز و نقدہ

نقدہ و سولدوز آدلارینین آچىكلاماسى واتيمولوژى كۈك آراشدىر ماسى

يازار :

فرهاد جوادى يكان سعدى (عبدالله اوغلو)

اورميه / خرداد 1397

ایران (گونئی) آذربایجانین باتی بؤلگه سینین اونملی شهرلریندن بیریسى نقده شهریدیر.

آذربایجانین آیریلماز بیر پارچاسی اولان و عینی حالدا چوخ اسکى بیر تاریخه مالیک اولان نقده شهرینین يئرشدیگی ماحالا ، عمومیتە سولدوز دئیلیر و آدلانیر. آذربایجانین بو بؤلگە سینده یعنی نقده شهریندە و بو شهرين يئرشدیگی سولدوز آدلی ماحالدا ، باشقۇ توركىلە بېرىليکدە ، تورك دىللى و تورك سوپىلو قره پاپاق // قاراپاپاق// کاراپاپاك آدلی ائل و خالق مسكوندور. البتە لازىمدىر قىيد ائدە ك كى قره پاپاق توركلىرىندن باشقۇ، آذربایجانين غرب حىصە سینین (آذربایجان غربى اوستانى نىن ) بير خىلى بؤلگە لرى و شهرلىرى كىمى، نقدە و بو شهرين يئرشدیگی سولدوز ماحالىندا همچىنин غيرتورك كورد خالقى دا ، شهردە و بير سира كندىلدە اقلیت اولاراق مسكون اولوب ، اكتىريتى تشكيلى ائدە ن قره پاپاق توركلىرى ايلە بېرىليکدە ياشايىرلار. كانكرئت اولاراق آذربایجانين بو اراضىسىندن سۆز گىندىدە ، یعنى نقدە و سولدوز آدلارينين ھر بيرىسىندن سۆز- صحبت دوشىنده ، ايستر- ايستە مز قره پاپاق تورك ائلى و خالقى، گۆز اونوندە و ذهين لرده خاطىرلاناراق جانلانىر. یعنى نقدە و سولدوز آدلارى ايلە قره پاپاق آدلارى بير- بيرىندن آیريلماز و بير- بيرىنه باغلى گۈرونور. دئمك اولار نقدە شهرى و سولدوز ماحالىنى قره پاپاقسىز و عكسىنە اولاراق قره پاپاقلارى نقدە سىز و سولدوز سوز ، تصور ائتمك اولماز. آذربایجانين بو بؤلگە سى حاقدا ، یعنى نقدە شهرى و اونون يئرشدیگی سولدوز ماحالى حاققىندا ، ايندى يە قده ر بير سира يازارلار و

تدقيقاتچیلار قلم چالیب موختلیف مقاله لر - کیتابلار عرصه يه و ظهوره گتیریبلار کی هره

سی اوز پئریندە و اوز مقامیندا بو بولگە - ماحال و شهر حاققیندا چوخ دىرلى سندلر -

معلوماتلار و بىلگى لر ارائه وئریبلر کی اونلارдан بىرىسى ده بو سون چاغلاردا قلم ووران

و گئنیش - مکمل شکيلده هر طرفلى تدقیق آپارىب - آراشىران و نقدە - سولدوز و قره پاپاق

ائلى حاققیندا جامع شکيلده معلومات و بىلگى توپارلايىب ارائه وئرەن ، نقدە - سولدوز

بولگە سيندە بويا- باشا چاتان اورمو ساكىنى اسفندىيار حاجيلو آدلى يازار و تدقیقاتچى دير. **1**

نقدە - سولدوز و قره پاپاق تورك ائلينىن حاققیندا ايندى يه قده ر مختلف يازارلار و

تدقيقاتچیلار طرفيندن چشتىلى و جوربه جور معلوماتلار و بىلگىلر ارائه وئريلىبىدىر. نقدە -

سولدوز و قره پاپاق ائلى حاققیندا تدقیق و آراشىرما آپاران يازارلارдан، مهدى رضوى **2**

(ايل قاراپاپاق - تاريخ.آداب.رسوم.فولكلور و مونوگرافى) ، فرود خسروى چيانه **3** (تاريخ

ايل قراپاپاق) ، عيسى يگانه **4** (نگاهى به تاريخ و فرهنگ ايل قاراپاپاخ ) ، يوسف

قهرمانپور **5** : (فرهنگ عامه ايل قره پاپاق ) ، حاج اسماعيل نبى يار **6** : (آذربايجان و

سولدوز) و آن سونونجو يازار اسفندىyar حاجيلو **1** (تاريخ ولايت سولدوز 4- جىلدده) .

هريazar بير باخيمدان و بير جهتن اونو آراشىرلە بىلگى وئريلىبىرى و بىزە ده بو نقدە -

سولدوز- قره پاپاق مثلثى موضوعسو ايله ايلگىلى، يالنىز بو بولگە نين آدلارينىن معناسىنин

آچىقلاماسى يعنى اتيمولوژياتى و اتيمولوژى كۆك آراشىرماسى پاييمىزا دوشور و اولسون

كى بىلدىگىمiz و آلدە انتدىگىمiz آراشىرمالار و تدقیقاتلاريمىزىن اساسىندا ، بو مقالە نى

او خويانلار و نقهه - سولدوز توپونيم آدلارى ايله ماراقلنانلارين ماراغىنى و دقتى نى جلب و راضى ائتمىش اولاق و ايسته دىكىلىرى آچىكلامانى و توضيحاتى بو مقاله دن آلدە ائتمىش اولسونلار. نقهه - سولدوز آدلارينين معناسى و كۆكۈ حاققىندا ايندى يە قده ر، عادى كوتله و خالق طرفىندن و هاكذا يازارلار و محقق لر طرفىندن موختليف يورو ملار و آنلاملار ارائە و ئيرىلىبىدىر كى هەر سى اۆز يېرىنده قابل بحث و تعمق دور. چونكى آذربايغان توپونيم لرى (يېر آدلارى) زامان سورە سىنده ، چئشىتلى و جوربه جور فونتىكى و لئكسيكا دىييشىلىكلىرىنە معروض قالاراڭ ، يېر آدلارى موختليف و چئشىتلى آنلاملار و معنالار الد ائدبىب و بو سبب دىنه، بىر چوخ يېر آدلاريمىز دا ، اۆز حقيقى آنلام و معناسىندان اوزانق و بىگانە دوشوبدور كى تام صراحتله دئىه بىلە رىك آذربايغانىن و حتى ايرانىن دېگر بىر بؤلگە لرى و استانلاريندا و منطقە لرىنده اولدوغو كىمى، نقهه و سولدوز يېرآدلارى دا ، بو وضعىت و احوالاتدان خارج و مستثنى دېيىل . بىز بو مقالە ده چالىشما مىزىن اساس آماجى بودور كى ، بىر چوخ علمى و توپونيمىكا علمىنە عايىد واژە لردىن و اصطلاحلارдан واز گچەرك ، اونلارى بو مقالە ده ايشلتىمە دن و امتناع ائدەرك ، چوخ سادە سۆزلر و جومله لرلە ، نقهه و سولدوز يېرآدلارينين رىشه و كۆكۈنۈ آرایىب- آختارماق و اونلارين حقيقى معنالارينى اوزه چىخارتىماقىدىر. ھرنە دن اونچە يېرى گلمىش肯 ، يېرآدلارى حاققىندا بىر مەم و چوخ اۇنملى موضوع و مسئلە يە اىشارە ائتمە لىيىك و او بودور كى، يېرآدلارى ھر بىر يېرىن ، ھربىر شەھرىن ، كىندىن ، ماحالىن ، بؤلگە نىن ، منطقە نىن و حتى ھربىر محلە نىن تارىخى و تارىخ بويو سىجىل لىسى و شناسنامە سىدىر و اونو بىلە دن (غرض سىز) و يَا بىلە

رک (غرض ایله) اللشیرمک، ده بیشمک، بارماق ائله مک، قوردالاماق و يا باشقابیر دیله چئویرمک و يا کؤكوندن آپيرماق و کؤكدن ده بیشمک ، تاریخ علمی باخیمیندان، تاریخ شوناسلیق (=تاریخ شناسی) علمی باخیمیندان، بشر تاریخی و مدنی و مدنیت تاریخی باخیمیندان، چوخ بؤیوک و باغيشلانماز بیر خطا، سوچ و گوناھدير و بو سوچو و گوناها مرتكب اولانلار، كئچمیش نسیل لر و اينديكى نسیل و حتى گله جك نسیل لر قارشیسيندان چوخ آغیر مسئولیت داشييرلار و بونلارين قارشیسيندادا جوابده ديلر. بو مسئله حتى بين الملل علمی- مدنی، اجتماعی و تاریخی مجتمع ده، همچنین تقبیح اولونور. بو سون 25 ايلين عرضيinde گۈرونور كى بير سира اينسانلار و حتى ميللى - اجتماعی و ادبی روشنفکر جمعييتي آراسيندا، غرض سىز اولاراق ، خىيرخواهلىق ، عيرق ميللى سوروملولوغوندان، تورپاق - اراضى آدلارينين ميللى مالكىتى و ميللى منسوبلوغونو قوروويوب حيظ ئىتمك اوچون و شووينيستى سياست اوزرە مغرضانە يئرآدلارى ده بیشمە سياستىنە قارشى دورماق نامينە و اونون غلط سياستىنە اعتيراض و عكس العمل گوسترمە نىتى ايلە، بعضى يئرآدلارينين قوندارما و ساختا و ده بیشمىش اولدوغونا اينانراق ، بير سира يئرآدلارينى، هئچ - هئچينه (توبونيمىكا علمىنин قانون - قايدالارينى نظرده آلمايراق و بو علمين تدقيق و تحقيق اوسلوب و اوصولونا گۆز يوماراق و بير دوزگون علمى - تاریخى و توبونيمىك آرشىدەرما و تدقيق آپارمادان) ، ساده بير حدسيات و گومان لار اوزه رينده و بير سира عوام جماعتين غير علمى و غير رئال ناغىل لارى، تفسيرلىرى و حدس لرى اوزوندن ، تله سه رک ، آذربايجانين بعضى شهر و يئرآدلارينين ده بیشمە سينه اقدام ائدىيلر و ائدىرلر . بو

سیرا قوربان اولونموش يئرآدلاريندان نمونه اوچون قره عينى (اشتباه اولاراق عربجه سانيلير) - تکاب(تيکاب) و بو مقاله نين سؤز كونوسو و موضوعسو اولان همين نcede شهرىنى آد آپارماق اولار كى گويى نcede آدى غير حقيقى و سونرادان قويولما و فارس عاملى طرفيندن بو شهره قويولما و وئريلمه دير و بو شهرىن اصل و حقيقى آدى سولدوز اولماليدىر و نcede آدى گؤتورلمه ليدير و گره ك دير بو شهرىن اوستوندن حذف اولونا. حالبو كى حقيقى ، كؤكلو و ريشه اى بير تدقيق و آراشىرىما آپارىلسا ، گورونه جك كى نcede آدى ، نه بو سون زامانلارا عايىدىر نه پهلوى فارس رژيمى و حكومتىنه و نه عربه عايىدىر . حقيقى كؤكلو و علمى آراشىرىما آپارىلسا ايدى ، نcede آدینىن نئچە مىن ايللىكلىرى ميلاددان ئونجە يە و قديم تورك اسطوره لر پانتئونونا (گالرياسينا // مجمع خدايان) مربوط اولماسينا واقيف و شاهيد اولوناردى . سولدوز آدى حاققىندا قىيد ائتمك لازىمىدىر كى بو آدى اونون ساده جه ظاهيرى آنلامينا كىفايت ائدبى و عمومىتلە خالق آراسى دئيىلەن معنا و آنلامىنى ايره لى سوروبىلر. خالق آراسى بو آدین آنلامى و معناسي «سولو دوز» و يا«سولو دوزەن» دير و بير چوخ علمى - مدنى و ادبى اجماع لاردا و بو بولگە نين حاققىندا چالىشان فلم اھلى آراسىندا ، آرتىق قبول اولماقدادىر و دئمك اولار بو معنا و آنلام، آرتىق اۋز يئرىنى تاپىب و تثبيت اولماقدادىر. بير حالدا كى آذربايجانىن بير چوخ يئرلىرى و بولگە لرى اوتنو- سولو يئرلىدىر و بير چوخ دوزلىرى و يايلاڭارى سولو و چاي كنارىندادىر و سولدوز ماحالىندان سولولوقدا چوخ دا اولماسالار، آز دا دئيىللەر. عمومىتلە گونئى آذربايجانىن غربى حىصە سىنده ، سولدوز ماحالىنا تاي اوتنو- سولو يئرلىر چوخدور و بعضى بولگە لرى سولدوزدان دا

آرتیق راق اوتلو-سولودور. بو حسابلا بو آدی اونلار دا داشیمالى او لمالى ایدىلر. گۇرونور کى بو بؤلگە نىن اوتلو- سولو او لماسى ، غربى آذربايچان اراضىسىنده گۆزه چارپان و گۆزه گلن بىر امتياز و يا اوستونلوك ساييلا بىلمز. چونكى سولدوزا تاي و سولدوز محيطى و اقليمى شرايطيينde او لان يئرلر، دوزلر و دوزه نلر چو خدور. بس نئجه اولور كى بو آنلامدا و معنادا (سولو دوز düz ) آدى ، يالنىز سولدوز ماحالى داشىماقدادىر؟! بئله بىر آنلام و معنا قانع ائديجى دئييل. قانع ائديجى دئييل ، چونكى آذربايچان اراضىسىنده اورتاق بير وضعىتى داشىبيان و يا اورتاق بير دوروما و اوزه للېگە مالىك او لان يئرلر، كندلر و ماحاللار، عىنى آدى ، داشىماقدا اولورلار. مىثال اوچون، آذربايچانىن خىلى كندلىرىنده ، كولدن قالانميش و يارانميش كورقانلار و تې لرىن اولدوغو اوچون ، هامىسى «كول تې» Kültəpə آدینى داشىماقدادىر و عىنى آدا مالىك دىلر. حال نئجه اولدو كى گونئى آذربايچاندا او لان بىر بؤيلە اوتلو- سولو يئرلردن و دوزه نلردن ، يالنىز «سولدوز» ماحالى بو آدی داشىماقدا اولور؟! تورك انتتونىملىرى(= قبىلە، طايقا آدلارى) و انتتو توپونيملىرىنин (= طايقا و قبىلە آدى ايلە باغلى يئرآدلارى) هر بىريسىنин اوزونه اوزه ل تارىخى نىنلارى، قابقاclarى و تارىخى اوزه يى(=ھستە) واردى. هر بىر تارىخچى و تدقيقاتچى(= محقق) و توركولوق (= متخصص توركولۇزى) مؤلف، اگر تورك انتتو سلارىنин(خالقلار- طايفالار- قبىلە لرىنин) آد منشائىنى و يا منشا لرىنى كۈك آراشتىرماسى انتمك ايسترسه ، او موطلق قدىم تورك دىلىنин لوغت كۈكلرىنى و عىنى حالدا تورك ميفولوگياسىنى(= اسطوره شناسى

ترکان) يا میتولوگیاسینى (میتولوژى) ، تاریخ ، آركئولوژى ، آسترونومى و ... بىلەمە لىدىر. توپونىميا تدقىقاتچىلارينىن (= يئرآدلارى محقق لرىنин) گۆزۈندەن قاچىرىلان و حاقىندا هېچ بىر سۆز آچىلمایان اوئىلى كۇنو(=موضوع،جهت) و قصور(=كوتاهى)، اونلارين قدىم تارىخىن درىنلىكلىرىنە گەتمە مەسى و بو ائتنونىم يا ائتنو توپونىملەرىن ائتيمولوگىياسى و داشىدېغى آنلاملارىنин اوزه يى و منشائى حاقىندا كۆك آراشتىرما آپارما ماماسى، آچىكلانمamasى و نىنلارىنى اوزه چىخار تماماق و آشكار ائتمە مەسىدىر.

سولدوز - نىدە - قاراپاپاق حاققىندا آپارىلان تدقىقات و آراشتىرما مالار اثناسىندا باخىلان منبع لە و اثرلىرىن بئله نتىجە آلىنیر كى بونلارين ھربىرى اوزونە مستقل بىر موضوع دور كى ھە سى اوز يئرینىدە آيرى - آيرىلىقدا آراشتىرمالى و تدقىق آپارمالى كۇنۇلاردىر. يعنى نىدە ، سولدوز توپونىم آدلارى ھە سى اوزونە مستقل و بىر- بىرىندەن (تاریخ ، منشا ، كۆك و يارانما تارىخلىرى باخىمبىدان ) آيرى توپونىملەرى و قره پاپاق ائتنونىمى (= طايقا و ائل آدى) ھەمچىن بونلاردا آيرى ، مستقل بىر موضوع دور كى بونلارى بىر- بىرىنە قاتماق و بىر- بىرىلە ايلگىلەندىرەك يانلىش و عبىت بىر چابا و چالىشما اولاجاق و سونوجو دا يانلىش و غىررئال بىر سۇنوج اولاجاق. منبع لە گۈرە آراشتىرىلان اوچ آددان ، قره پاپاق ائتنوس آدىنىن بؤلگە دە كى تارىخى مسكونلاشما ياشى بللى دىر و ھەمچىن بئله معلوم ائدىر كى قره پاپاق ائلى نىن ايندىكى نىدە منطقە سىنە كى "سولدوز" ماحال آدىنىن يارانما سىندا، رولو اولمايىب و بو طايقا و ائلين بو بؤلگە يە يئرلەشمە سىنەن ئونجە ، سولدوز آدى بو ماحالىن

اوستوندە ، داشبىيردى. البت ده منبع لرده و سون زامانلاردا بو موضوع (قره پاپاق ، بزچلو و سولدوز ) حاققىندا يازىلان اثرلرده بير- بيريندن فرقلى و ضد ونقىض نظرلر و فيكىرلر ايره لى سورولوب و بير چوخلۇ معمالار و سوالارين يارانماسىنا سبب اولور. مىثال اوچون مهدى رضوى نىن **2** «ايلى قاراپاپاق» آدلى اثرىنده صحيفه 21 – ده قىئيد اولونور كى بزچلو ئالى 2200 عائىلە دن عىبارت ، آرازىن غربى ساحلینىن ، جنوب – شرقە طرف حرکت ائىرلر و يول اوستو بؤلگە لرىن ساكىنلرى يعنى "سولدوزلولار"(فارسجا يازىلىپ سلدوزيان) بو كۈچ منظرە سىنин ناظيرى اولورلار و اونلارين باشلارىندا قارا رنگدە پاپاقلارى اولدوغو اوچون ، اونلارى "قره پاپاق" آدلاندىرىرلار. مهدى رضوى نىن اثرىنده **2** كى بو مطلبىن بئله نتىجە چىخىر كى عباس ميرزانىن دئوروندە ، ماڭو ، نخجان ، ايروان ، خوى و ارضروم آراسى بؤلگە ، "سولدوز" آدلى طايفا و ائلين يوردو و مسكنى ايدى و بو بؤلگە ده ياشايان و ساكىن اولانلارا دا سولدوزلو دئيرميشلر. بو معلوماتدان داها بير نتىجە آلماق اولور و او بودور كى ايندىكى سولدوز ماحالىنин آدى ، عباس ميرزانىن ، بزچلولارى بو ماحالا كۈچدورومە سىندىن ائنجه يه قىدەر ، باشقا بير آد ايمىش و بو ايندىكى سولدوز بؤلگە سىنин آدى ، "سولدوز" گئتمىرمىش. بونو نظرده ساخلاياراق ، مهدى رضوى-نىن اثرىنده **2** صحيفه 22- ده بو مطلبە ده توش گلىرىك كى عباس ميرزانىن كۈچ پروسە سىندە 2100 عائىلە، "سولدوز" يا "سللى دوز" (يازارىن منظورو نقدە منطقە سى سولدوزو) آدلى منطقە يە حرکت ائىرلر. بو اثردە دىگر بير گۆزه چارپان مسئلە ، اثرين مختلف صحيفە

لریندە "سولو دوز" آدینى "سولدوز" آدى يئرینە رسمى اعلام اولونماسى دىر.

بو اثرين صحيفه 20-دە داها بير دوشوندوروجو و دوشوندورمه يە سوق وئرەن مطلبە اشارە اولونوب کى گويا خاقت دن برى تا عباس ميرزا دؤورونە قده ر و قره پاپاقلارين نقدە منطقە سينە يئرسلشىكلىرى زامانا قده ر ، بو اينديكى سولدوز آدلانان اراضىدە ، "ماهور" دوزو استىشنا اولاق ، هېچ بير خالق ، طايغا و ائل ياشامىردى ، چونكى بو اراضى سو آلتىندا ايدى و تدرىجىلە مئتىر-مئتىر سو چىكىلىكىجە ، اوزە چىخىبىدىر.

بو موضوعلا ياناشى و علاقە دە، يوسف قهرمانپور 5 اۆز "فرهنگ عامە ايل قره پاپاق" آدى اثرينين صحيفه 20- دە سولدوز بؤلگە سيندە حسنلو تې سى جيواريندا ، ميلاددان قاباق اولان بير ياشايش مرکزىندەن و شەھرىن قالقلاريندان و اونون قالىن دووارلارى اولدوغوندان خبر وئرير. قهرمانپور 5 اۆز اثرينين صحيفه 29-دا "سولدوز" آدى بولۇموندە ، خواجه رشيدالدين فضل ا...-ين جامع التواريخىنە استنادا ، بو ماحالى ايلخانى مغوللارينىن و اونلارين تورك نويان لارى و قشون سركردە لرینىن ، خصوصاً تورك سوپەلىو "سولدوز"(سلدوس) آدى طايغا و قibile نىن ماراغىندا اولدوغونو و بو اراضىيە ماراق گۈسترمە لرینە و مئىيل لى اولدوقلارينا اىشارە ئەدير. بونون آردىجا قهرمانپور 5 مىنورسکى يە استناد ئەدير و مىنورسکى نىن سولدوز حاققىندا وئردىگى بىلگىنى گىتىرىر . مىنورسکى سولدوز حاققىندا يازىر : "غازان خان سولدوز بؤلگە سينى "اميرچوپان سولدوز" (سولدوز اميرچوبانىنا) وئرير. اميرتىمور گوركانى حكومتى خىدمتىنده اولان سولدوز طاييفاسىنин

امیرلریندن بيرىسى "شىخ محمدخان سولدوز" دور. مينورسکى نىن بو يازىسىندان بئله آيدىن اولور كى ايندىكى سولدوز ماحالى ، آرتىق قمرى ايل 771-دن بئله يه ، يعنى صفوی سلاله سىنин باشلانىشىندان برى ، "سولدوز" آدى ايله تانىنماغا و آدلانماغا باشلاپىر.

سولدوز آدینىن آنلامى و يارانماسى حاققىندا ، يازار "عىسى يىگانه" ده **4** ، "نگاهى به تارىخ و فرهنگ ايل قاراپاپاخ" آدلى اثريندە صحيفە 31-دە ، سولدوز حاققىندا دئىيلىن لرى و نقل قول لارى گتىرىپ يوسف قهرمانپورون اثريندە اولدوغو كىمى "سولدوز" آدینى و سۆزونو ، توركجه - مغولجا سۆز او لاراق ، تورك- مغول نويان و سركرده سى "سولدوز نويان" ايله ايلگىلى اولدوغو نظرىيە و نقل قوللا ايشارە ئەدىر(بىرىنجى نظرىيە) كى گويا مغول قشونوندان بىر گرو هو ايندىكى سولدوز منطقە سىنە گەلدىلەر و بو منطقە اونلارين خوشونا گللىپ و "سولدوز نويان" آدلى اوز سركرده لریندن اىستە دىلەر كى بو بؤلگە يە آد قوييسون و او دا اوز آدینى بو بؤلگە يە وئردى . سونرا "تارىخ ایران از دورە باستان تا سده هىجدهم" اثريندە "ايندىكى سولدوز ماحالى اراضىسىنى غازان خان طرفىنдин "سولدوز" آدلى طايقا و قبيلە يە وئريلە سىنە و سوندا بو طايقا و قبيلە نىن آدى ايله آدلانماسى و سسلنەمە سى نقل قوللا ايشارە ئەدىر. ھەچنин "ازتارىخ عصر حافظ" اثريندە استناد گتىرىر كى بئله يازىلىپىدىر: "دەخدا"نىن لوغت نامە سىنە ايلخانى لر زامانى (الجايتو حؤكمرانلىقى دئوروندە ) اميرالامرا تىتولو صاحابى "اميرچوبان سولدوز" آدى ايله باغلېدىر. و آن سوندا بو بؤلگە و ماحالىن اقليمى شرائىطىنە گۈرە و ياغىنلىقلار اثريندە بو اراضىدە سو گۈلک لرینىن يارانماسىنا گۈرە ، بو

سون زامانلار رايچ اولان سولو دوز (=دشت پرآب) معنالاندير ماسينا ايشاره ائدير. يازار

عيسى يگانه **4** بو نظريه لر و اقوال دان سونرا ، بو دئورد فرض و نظر ايچينده اوز قبول

ائتديگي فرض و نظر ، بيرينجي نظر و فرض دير. يعني سولدوز آدينى ، مغوللار ايله و

"سولدوز نويان"-ين آدى ايله ايلگىلى اولدوغونو قبول ائدير.

فرود خسروى **3** ده "تاریخ ایل قراپاپاق" آدلی اثربينين صحيفه 27-28-ده سولدوز آدى

حاققيندا ،روس يازارلارى طرفيندن قلمه آلينميش "تاریخ ایران از دوره باستان تا پایان قرن

هيجدهم ميلادي" آدلی اثره استناد ائدير و "سلدوز" آدلی مغول قبيله سى و بو قبيله نين

"امير چوپان" آدلی سرکرده سى و چوبانيان (چوبانيلر) آدلی سلاله ايله بااغلى اولدوغونا داير

اشاره ائدير. بو معلوماتين اساسيندا خسروى **3** سونرا بئله نتيجه چيخارير كى سولدوز

ماحالى چوبانيلر سلاله سينين استيلاسيندان قاباق ، باشقا بير آدا ماليك ايميش و اونلار بو

بؤلگە يه استيلا تاپاندان سونرا ، اوز ائل و طايغا آدلارينى ، يعني "سولدوز" آدينى بو بؤلگە

يه وئرمىشلر و قره پاپاقلار بؤلگە يه گلمه دن اونجە ، بو آد ايشه نيليردى ، و بونا ثبوت

اولاراق "علم آرای عباسى" ، "زندگانى شاه عباس اول" آدلی منبع لره ايشاره ائدب اونلارا

استيناد ائدير. يازار سونرا خالق آراسى دئييلن "سولو دوز" (= دشت پرآب) يورو مومنا

ايشاره ائدير و بو نظرى عاميانه و غيرئال بىليلر و سولدوز حاققيندا دهخانين لوغت نامه

سينه ده استناد ائدير. نcede - سولدوز حاققيندا قلم ووران دىگر بير يازار ، اسفنديار حاجيلو **1**

دا ، اوز نوبه سينده سولدوز آدينىن يارانما تارىخي ، يارانما سېبلرىنيه تشىۋىت گؤستريپ و

یوخارىدا آدلارى قىئيد اولونان يازارلار تكين بو آدین "سولدوس" / "سولدوز" آدلى تورك-مغول طاييفاسى و ايلخانيلر و اونلارين خلف لرى سايبيلان چوپانىيلرسلاله سى و خاندانى ايله ايلكىلى او لماسينا دلالت و شهادت وئيرir و بو حاقدا لازيم اولان تاريخى بىكىلرى گتىريپ و او زامانين تارىخى او لايلارينى و سولدوز آدلى طايفا و قبيله دن سؤز آچىب و اونلارين اميرلىرىنин مغول ايمپيرياسى دئولت و حاكمىتىنده توتدوقلارى روتبه و مقام دورومو و شرائط لرينى تارىخى منبعلره استناد ائده رك ، قىئيد ائديب آچىقلابىدىر. بو حسابلا اسفنديار حاجيلو<sup>1</sup> دا سولدوز ماحالى آدینى ، "سولدوز" آدلى تورك-مغول سوپىل طايفا و قبيله آدى و همچىن بو طايفا و ئلين "سولدوز" آدلى سركرده سينين آدیندان آلينماغانىنى و ايلكىلى او لماغانىنى وورقولاپىر. بىز بو يازارلارين هاميسىنин "سولدوز" ماحالى آدى حاققىندا آپاردىقلارى تدقىقاتلارا و آراشدىرمالارا دقت ائده ركن ، مهدى رضوى دن<sup>2</sup> باشقى ، اونلارين سولدوز آدى حاققىندا بو سون مطلبە و نظرىيە ده (سولدوز آدلى تورك-مغول طاييفاسى و امير نويان آدى ايله علاقە دار) يكدىل و متفق القول اولدوقلارينا و يا ايشارە ائتمك لرينە شاهيد اولوروق.

نظرىيە لرين و فرض لرين هربىرى اۆز يئرينىدە دوشوندوروجو و قابل بحث و تعمق دور و قطعىيت له رد يا قبول ائتمك چتىن و مسئولىت گتىريجى بىر ايشدىر. توپونىميا علمى بىر او قده ر آغىر و مسئولىتلى ايشدىر كى ، هربىر يئرآدینى آچىكلامادا و اونون تفسىرى و يورو مو ، مختلف علملىرى و بىلكىلىرى (آز - چوخ) بىلمك طلب ائدير و هر طرفلى بوتون جوانبى

نظره آلماق گره کير. چونکى كىچىك بير سهو و خطا و اشتباه يوروم و تفسير ، بير خالق يا ائل اوچون اينديكى حالدا و آينده ده چوخ باهایا باخا بىلر و آغىر فلاكت لره دوچار او لماسينا سبب او لا بىلر. "سولدوز" آدینىن اينديكى سولدوز ماحالىنا ، سولدوز آدلى طايما طرفيندن و يا اميرچوبان سولدوز طرفيندن قويولماسى و يا غازان خان ايله ايلگىلندىرىمك بير يانا و "سولدوز" آدینىن اوز كؤكونو و اتيمولۇزيسىنى و يارانما كؤكلرينى آراشدىرما و تحليل ائتمك بير يانا . سولدوز آدى ازل گوندن اينديكى ماحالىن اوستونده او لا و يا ايلخانىلر دئوروندە بو ماحالا قويولا ، آدین اوز كؤكوندە و كۈك آراشدىرماسىندا و يارانماسىندا كېچىرتىيگى پروسئس لر و نئجه ايلك يارانماسىندا و اونون ايلك دفعه هاردان تاپىلماسىندا فرق ائتمز. ايندى بو آد ايلك اونجە اورتا آسيادا و يا نقدە منطقە سىنده يارانماسى بىزىم بو آدین بير لوغت و واژە كىمىي ايلكىن تاپىلما و يارانما ندن لرىنى و سېبلرىنى آراشدىرماغا و اونون اتيمولۇزى آراشدىرماسىندا مانع او لا بىلmez. مسئله بوراسىندادىر كى سولدوز آدى مغول توركلىرىنده او لموش او لا و يا اورتا آسيادا و يا آذربايجاندا او لموش او لا ، بو سۈزۈن و يا آدین كۈك و آنلامى نه دىر؟ بىز ده بو مقالە ده ، اوز نوبە مىزدە چالىشىرىق كى بو آدى ، بير لوغت و واژە كىمىي ايلكىن يارانما و پىئىدا او لماسى سېبلرىنى آچىقلایاق و اونو كېچىرتىيگى زامانىن سوزگچىنەن كېچىرك و نه او لدوغۇنو و نه ايلكىن آنلاملارىنى داشىدىغىنى ، ايلكىن اوزه يىنى و كۈكونو آچىكلایاق و بو آچىكلامادا الده انتدىگىمىز نتىجە لرى سىزىنلە پايلاشاق و اوز نظر و فيكىرلىرىمىزى سىزىنلە اورتاق او لاق . بىز بو يازىمىزدا بو آدى بير سۈز او لاراق نظردە توتوب ، اونو آنالىز و تحليل ائتمكلە ياناشى ، گوجلو

احتیماللارى دا ، اور تايما قويماق ايسته ميشىك . بىزه گئرە سولدوز آدى از ل گوندن بو ماھال و بؤلگە نين اوستوندە وار ايمىش و بو سون تارىخى اولايلارين اساسىندا قويولماسى و سولدوز آدلى طايماق و سركرده و قشون باشچىسىنин آدى ايلە قويولماسى، شوپە دوغورور. چونكى آذربايجان توپونيمياسى خاراكتئرلرى ايلە او يومۇ و او خونوشۇ اولمۇر. آذربايجان و دىيگر تورك تورپاقلاريندا اولان توپونيمىلىرىن(پئرآدلارين) ياشى ، ميلاددان اونجه يە چاتىر.

بىز سولدوز آدلى تورك-مغول طايافاسىنین اولدوغونو و "سولدوز" آدلى نويان و قشون سركرده سينين اولماسىنى و غازان خان دئوروندە اوز وئرمىش اولايلارين اولماسىنى ، مونكىر دئيليز و نەئىتىميريك ، و بونلارى سولدوز ماھالى آدى ايلە او خشارلىق و تصادوفى بىلەپ حساب ائدىريك. يعنى "ايش ، ياشى گؤستە رىر" مسئله سينە او خشور. او لا بىلسىن كى همين سولدوز آدلى تورك- مغول طايافانىن ايلك ياشابىش و مسكون اولدوغو پئر، همين نقدە-سولدوز منطقەسى ايمىش و سونرا لار تارىخى ، جغرافى مىگراسيا لار اثرىنده ، اورتا آسيادان ، مغولستاندان و يا ماورالنهردىن باش چىخاردىر و ايلخانىلار دئوروندە ، يئنى دن قايدىر اوز دوغما يوردونا. هر نە اوز اصلينە قايدىر. تورك طايفالارين ، ئللارين كوتلە وى سورگون اولماسى پروسئس لرىنده ، اونلارين يئنى دن اوز دوغما يوردلارينا قايدىشىنى ، بىز بو سون عصىرلرده Rossiada اوز وئرمىش طايماق و ائل سورگونلارينده شاهىدى اولموشوق. سورگون اولموش و يا مهاجرت ائتمىش بىر خالق يا طايماق ، او لا بىلسىن كى بىر ده اوز ايلكىن دوغما يوردونا قايدىشىن و يئنى دن همن پئر ده مسكون اولسون. بشر تارىخىنده ، اوزه لىكىلە تورك تارىخىنده بئلە اولايلار اوز وئرىبىدیر و

چوخ گۈرۈنوب کى سورگون اولموش يا كۈچدورولموش خالق و طايقا ، يئنى دن اوز ايلكىن دوغما آتا-بابا يوردونا قاييتسىن. اگر سولدوز آدلى بير طايقا و ائل توپلۇم حالىندا مغولستاندا حيات سورورموشسى ، نه ياخشى مغولستاندا بونلارين آدىندا ، يعنى سولدوز آدىندا بير شهر و يا بئر آدى اولمايىبىدىرى؟! تورك تارىخىنده عمومىتىدە ، طايفالار اوز آدلارينى ياشادىغى اراضىلارين آدىنдан آليilar و اراضى لر ھەمچىن اوز آدلارينى ، اوندا ياشايان خالقىن سئودىگى و پرسىتىش ائتدىگى تانرى و تانرىچاسىنин آدىنдан آليبدىر. تورك كۈكلى بئرآدلاريندا ، يوردا ، تورپاغا آدقويولمانىن قايداسى بئله اولوبدور. دئيلير كى سولدوز آدى صفوى دؤورونه قىدەر هەچ بير يازىدا و قايناقدا گۈرۈنمه بىب و سابيقە سى يوخدور. بونون جوابىندا دئمە ليك كى مىگر بير بئيلە تورك بئر آدلارينىن ھامىسىنин آدى – سانى تارىخىدە و منبعىرده قىئىد اولونوبدورمو؟! بىزيم فيكريمىز جە "سولدوز" توركلىرىنин آذربايجانا گلمە اولدوغۇنو دوشونمك دوزگون گۈرۈنمور. سولدوز توركلىرى آن آزى 2-3 مىن ايل مىلاددان اونجە ، همىن بو سولدوز آدلى اراضىدە ياشاماقدا اولوبلار و اورتا آسيا و توركىستان و مغولستان اراضىسىنە دە همىن بو ايندىكى نىدە سولدوزوندان كۈچموشلر و بو سون مىن ايللىكىن اورتا يوز ايللىكلىرىنده مغول لارين بو اراضىيە حربى يوروش و آخىنى ايلە ، سولدوزلارين يئنى دن بو تورپاقلارا گلمە سى ، اونلارين يئنى دن ازلى تورپاقلارينا و اولو اجدادلارينىن تورپاغينا دئونوشلىرى ساپىلا بىلر. بونو حسنلو تې سىنин قازىنتىلارىندان تاپىلمايش ساخسى قابلار و معىشت اشىالارى و حسنلودان تاپىلان قىزىل كۆپا بىزە دئىير. قىزىل كۆپانىن قدمتىنى 2800 ايلدن آرتىق تخمىن ووروبلار. آن اسکى سولدوزلار (ايندىكى

سولدوز لارین اولو اجدادى) زامان كئچىكىجه همین نcede- سولدوز دان اطراف و اوzac  
يئرلەر و يوردلارا كۈچ ائدىيلر. بىزه گۈرە سولدوز توركلىرى ، ايندىكى نcede - سولدوز  
تورپاقلارينا گلمە دئىيل لر و اولو اجدادلارينين دوغما يوردلارى اولماسى باخيمىندان ،  
اونلار يئرلى تورك خالقىدیر ، باخماياراق كى موقتى اولاراق بىر مدت اوز دوغما  
يوردلاريندان كۈچوب سېپه ئىنib و اوzac دوشموشلر. بىزه گۈرە كۈچ و يا سورگون  
اولونسالار دا ، آمما بونلارдан اوز يئرىنده قالانلار دا اولوبدور و مغولستاندان يئنى دن  
قاييدان سوی داشلارينى آچىق قوجاق ايله قبول ائدىيلر. سولدوزلولار سولدوز دان كۈچ  
ائتمىش اولسالار و يا سورگون اولسالار بئله ، سولدوز آدى اوز ياشاماغىندا قالىبىدیر. خالق ،  
اىل ، طايفا كۈچوب آمما يئر آدى ياشاماقدا اولوب .

بىزه گۈرە سولدوز يئر آدى دا آرتىق آذربايجانين بىر خىلى يئرآدلاريندا گۈروندو بىو كىمى ،  
اسكى آذربايغان تورك ميفولوگياسى(=اسطوره شناسى) و آسترونومياسى (=علم نجوم و  
ستاره شناسى) ايله باagli بيرآدىير و اونون رىشه سى و كۈكۈ ، قديم آذربايغان وتورك  
تارىخيينin درينلىكلىرىنە گئدىب چاتىر و بو آدى دا ، آذربايغان تورك ميفولوگياسىينين  
سوزگچىندن كېپىرتمك گرە ك دىر و بو ساحە ده لازىم اولان گوجلو دليل لرى و حقيقته  
اوىغۇن و ياخىن اولان احتىمال لارى اورتاييا آتمالىيىق تا «سولدوز» يئر آدىنин گئرچك  
آنلامى و معناسى و تاپىلما نىنلارى بلى و آشكار اولونسون. بىز بوردا آن گوجلو  
ۋئرسىيالارى و احتىمال لارى نظردىن كېپىرتمە لييىك . «سولدوز» بىر مرکب آدىير. بو آدى

ایکی حالت ده بربا ائتمه لیبیک و هر حالتی ده اوز بئریندە اوستوندە ایشله بیب آچیکلامالی بیق . دئمه لى ایکی واریانت اورتادا وار :

الف) «سولدوز» آدینی ایکی حیصه يه بؤلمک :

Su+Ulduz "سو + اولدوز" -1

Sul+Duz // Sol+Duz "سول + دوز" -2

ب) «سولدوز» آدینی اوچ حیصه يه بؤلمک :

(سو Su + اول ul + دوز duz)

ایلک اونجه بیرینجی واریانتدان يعنی (الف-1) دن باشلاپپریق :

بو آدی «سو+اولدوز» کیمی بربا ائتسک ، او زامان آدین ایلک حیصه سینی «سو» SU تشکیل ائدیر. «سو» SU و اونون دیگر فونتیک واریاتلاری A/SO/SA/SE ، قدیم تورک میفولوژیاسیندا «سو» ، «نور» ، «ایشیق» آنلاملارینی داشیمماقدادیر. آدین ایکینجی حیصه سی ایسه ، تورکجه اولان «اولدوز» سؤزو دور. «سوSu» و اونون دیگر بیر واریانتى

ساییلان "شو" ، بیزه گؤرە قدیم تورک میفولۇزیسیندە "نور" ، "ایشیق" ، "برق" ، "پاریلتى" ، "ایشین" و "ایشیق تانریسى" دئمکدیر . بير سира تورک دىللاریندە "س" / "ش" / "شى" سى دىيېشىلمە سى قانون- قايدا يا گؤرە ، شى "نو" ، "شى" / "شى" / "شى" سو" يون واريانتى حساب ائتمكله و همچنین "شى" / "شى" سو" يون ، "نور" ، "ایشیق" ، "ایشیق پاریلتىسى" كىمى ميفيك آنلاملارينى گۆز اوئوننه آلاراق ، و عىنى حالدا "اولدوز" -ون "گون" ، "گونش" كىمى آنلاملارينى گۆز اوئوننه آلساق ، او زامان "سولدوز" ماحال و بولگە آدینىن آنلامى يوخارىداكى آنلاملارين سيراسى ايله عبارتدير بونلارдан : "ایشیق و نور تانرینىن گونو" ، "ایشیق و نور تانرینىن اولدوزو" ، "ایشىقلى و پارلاق اولدوز" ، "ایشیق و پارىلداييان اولدوز" ، "نورلو اولدوز" ، "نور و ايشيق اولدوزو" ، "نورلو و ايشيقلى گونش اولدوزو" ، «گونش اولدوزو» و بو كىمى آنلاملار.

دقت ائدرکن گۈرونور کى بو آنلاملار تورک و آذربايچان میفولۇگىاسىندا تۈرئىميش و سوزولموش ميفيك ائلئمنىتلارин تئرمىنلىرىدیر.

«سو» سو و اوونون دىگر فونتىك واريانتلارى ئى SO/SA/SE/SI ، قديم تورك میفولۇزیاسىندا «سو» ، «نور» ، «ایشیق» آنلاملارينى داشيماق ايله ياناشى ، عىنى حالدا ائتنوس آدى اولاراق ، ساكا توركلىرىنىن بير اوئنلى و معروف طاي fasininen آدى دير. قديم توركلىرى ، خصوصا ساك و ساكا توركلىرى ، ياي و كامانا دا ، "سا" Sa و "ساي" Say دئيرميشلر. گونشىن اوزونو "ياي" (داها دوغروسو دارتىلمىش ياي و كمان) و اوونون

شو عالارینى دا، اوخ (داها دوغر و سو يايىدان چىخمىش و سىچرامىش اوخ) كىمى نظره آلىپ و تجسسوم ائديردىلر و بونون اساسيندا "ساتير" // "شاتير" آد-سوزونو ايکى حىصە يە بولەرك "سا"//Sa "شا"//Şa (سای Say) حىصە سىنى "يای" و "كامان" آنلامىندا ايشلدىيلر و "تىر" (تىر) حىصە سىنى "اوخ" آنلامىندا ايشلدىيلر. "ساتير" // "شاتير" سوزو و آدى، قدىم تورك ميفيك گۈرۈشلر و فلسفة سىلە باغلى اصيل تورك سوزودور. بو سوز قدىم توركجه سوزو "سا" (=يای، كامان) و "تىر" (=اوخ، پئىكان) سوزلرىندن يارانمىشىدۇر. "سا" بىر چوخ تورك دىللرىندە "يای" و "كامان" دئمكدىر. "سا" نىن "يا" ۋا و "چا" Ça كىمى واريانتلارى واردىير. "اوخ" يَا "تىر" -ىن دە قدىم توركىلر آراسىندا موختليف معنا چالارلارى اولوب و اونلاردان بىرىسى دە "Radlov.V.V". **7** رادلۇو "اون قىيد انتىيگى كىمى فازاق، آلتاي دىلىنىدە و "لېئىد" لەجە سىنده "عائىلە" ، "سوى" ، "نسىل" ، "منشا" كىمى معنالارى واردىير. بو توضيحاتىن اساسيندا و آردىندا بىزيم بىر نظرىيە نىن اساسيندا آپارىلان آراشىرمالار يمىزدا بئله بىر نتىجە الە گۈير كى چوخ گوجلو احتىمala گۈرە ، سولدوز آدىنى ، ايندىكى نقدە منطقە سىنە وئرەن ، آنجاق "ساڭ" Sak يَا "ساكا" Saka توركلىرى اولا بىلر. يعنى بئله دوشونلۇر كى تارىخىن آن اسکى چاغلاريندا ، ايندىكى سولدوز ماحالىينا ايلك آدىم باسان ائل و ياخالق "ساڭا" توركلىرى اولوب دور و ايندىكى سولدوز ماحالىندا يئرلشىدىكىن سونرا ، اۆز اينانجلارينىن اساسيندا ، ايناندىقلارى "گونش تانرى" سىنinin آدىنى ، يعنى "سولدوز" تانرىنinin آدىنى ، اۆز ياشادىقلارى و مسكون اولدوقلارى يئرە و ماحالا وئرمىش اولسونلار. بىزيم بئله

دوشوندیوموزه دلیل ، "سولدوز" آدینین (سو+اولدوز) ، ایلک حیصه سی ، یعنی "سو" حیصه سیدیر، چونکی "سو" SU و اوونون باشقما واریانتلاری اولان "سی" Si ، "سا" Sa ، "سە" Se ، "سۇ" SO ، ساکا تورکلرینین بیر اۇنملی ائل و طایفاسینى تشکیل ائتمە سی حقیقتى، تارىخى قايناقلاردا و چىن سالنامە لرىنده اوز عكسينى تاپىبىدىر. بونو دا قىئىد ائتمك لازىمدىر كى چىنلى لر، ساک يا ساکا تورکلرینە قدىم تارىخلىرىنده و سالنامە لرىنده، "سە" SE دئىيرمىشلار. "سە" SE ايسە ، "سى"/"سو"/"سا" نىن فونتىك وارىانتى سايىلىر. قدىم ساک يا ساکا تورکلرى ، "سا" Sa/"سە" Se/Sa و "سۇ" Si و "سۇ" SO/Sa سۈزۈنۈ بىر اىتنىس و طایفا آدى كىمى اوز طایفە و يا قېيلە لرى اوچون سئچمكە، او لا بىلىسىن كى بو سئچىمەن سىاسى و دؤولتلىرىنە عايىد سېبلىرى اولموش اولسون. بئله كى بو آدى سئچمك ، او تورك طایفاسىنин ميفولۇزى ايناملارى ايلە و بو ايناملار و دوشونجە لر ايلە سىلە شەن دۇولت و حۆكمت قانونلارى ايلە باغلى اولسون. تورك دىللە خالقلار و طایفالارين چوخوندا، "يائى" آ و "اوختا" آ يانىرىدىلار و ميفولۇگ مير على سئيدوف-ون **8** دئىيگىنە اساساً "يائى"-ى موستقىلىيگىن، رمزى و سىمگە سى ، همچىنин "اوختا" يائى "تىير"ى ايسە و اسسالىيغىن (=گوجلو دؤولتدىن آسىلى اولان) بلگە سى سايىرىدىلار. "يائى" و "اوختا" اون بو ميفولۇزىك آنلاملارى و گۇروشلىرىنى نظرە آلان تورك دىللە خالقلار و اىتنىسلىر، گاھدان "يائى"-ى (=سا // چا // شا) و هردىن ده "اوختا" و (=اوچى // تىير) و گاھدان دا اوختا و يائى بىرگە، اوزونە آد سئچىرمىش. بىز بو معلوماتىن اساسىندا توركىيلى "ساق"// "ساک" لارين آدینىن دا نە اولدوغۇنۇ راحت باشا

دوشە بىلىرىك، نئجه كى مير على سئيدوو 8 دا اىشارە ئدىر كى توركىللى ساقلار اۇزلىرىنە "يائى" و "اوخ"-و آد سئچىرلر و بورادا يابىن "قوت"، "گوج" و "موستقىلىپك" آنلاملارىنى نظرە ئمىشلار. اونلار دونيانىن دۇرد بىر يانىندا اوز واسساللارينىن اولدوغۇنو بىلدىرمك اوچون رسمى پاپاقلارينا دۇرد قىزىل اوخ تاخارمېشلار. 8

بىز بورادا بو آچىكلامانىن اساسىندا بئله بىر نتىجە يە چاتىريق كى قديم تورك دىللە ساق // ساك// ساكا خالقى و بو خالقىن "سى"/"سو" آدلى بؤيوك و اونملى قولو ايلە سولدوز// سۇلدوز خالقى و ائتنوسو بىر كۈكىن و منشادن سايىلىرلار، چونكى هر ايکى ائتنوسون دا، آد تركىبىنده قديم تورك ميفى "سا" Sa يا "سۇ" So و "سى" Si ايشتىراك ائدىيىر(ساك لاردا "سى" طايفاسى و سولدوزدا "سو"/"سى" طايفاسى) و هر ايکى ائتنونىم ده عىنى آدى و ماھىتى داشىماقدايدىر. بو مسئلە بىزى بو ايکى ائتنوسون كۈكداش و هم منشا اولدوغۇنا ايناندىرىر و بو اساسادايدىر كى "سولدوز" لارى Solduz // يا "سۇلدوز" لارى، "ساق"/"ساك"/"ساكا" توركلىرىنىن بىر قولو و شاخە سى اولدوغۇنا ايناندىرىر. دئمه لى بئله نتىجە آلينىركى چوخ گوجلو بىر احتىمالا گۈرە، سولدوز ماحالىنىن ايلك ساكىنلارى ، ساكا توركلىرى اولموش اولسون. ساك يا ساكا توركلىرى ياكوتستاندان توتموش و اورتا آسيادان تا آذربايجانا قده ر و حتى سىستاندا قده ر يايىلمىشىدilar. عمومىتله ساك يا ساكا توركلىرى ("سو" SU توركلىرى// "سى" Si توركلىرى// "سە" SE توركلىرى) اودا و آتشە عبادت و ستايىش ائده رمېشلر. بو توركلىين عبادت و پرسىش ائتدىكلىرى "اود"(آش)، اصلىنده همن "گون" يا

"گونش" دىر و "اود" (آتش)، گون يا گونشىن يئerde كى سىمگەسى ، سەمبۇلۇ و نىشانەسى ساپىلىرى.

ايىدى ايسە ، بىرىنجى حالتىن ايكىنجى واريانتىنى (الف 2-) گۈزدىن

گۈچىردىك : سول Sul / Sol + دوز = سولدوز .

بو حالتىدە سولدوز آدینىن بىرىنجى حىصەسىنى «سول Sul / Sol» تشكىل ائدىر.

«سول Sol» و اونون دىيگر فونتىك واريانتلارى "سول Sul" ، "سال Sal" ، "زال Zal" حاققىندا دئىه بىلە رىك كى "سال Sal" // "سول Sol" سۆزلىرى دە، اصليندە "سا.اول Sa.ul" دور و قديم تورك ميفيك سۆزو "سا" (نور، ايشيق) و قديم تورك سۆزو "اول" (=قيرمизى) سۆزلرىنىڭن ترکىيېنىڭ يارانمىش موركىب آددىر و آنلامى "قيرمizى ايشيق" ، "قيرمizى نور" ، "قىزارمىش ايشيقلى" دئمكدىر. ايىدىكى تورك دىلىنىدە ايشلنن "آل" a.ul سۆزو دە اصليندە "اول" a.ul سۆزونون دىيگر بىر واريانتىدىر. "سو" Su و اونون دىيگر فونتىك واريانتلارى ساپىلان "شو" Šu و "زو" Zu ، قديم تورك ميفولۇز يىسىندە "سو" دان (=آب) باشقى ، "نور" ، "ايشيق" كىمى ميفيك معنا چالارلارى دا اولموشدور. قىيد ائتمك لازىمدىر كى Su "سو" نون "ايشيق" و "نور" آنلامىندا اولماغىنا ثبوت اولاراق ، فارس دىلىنىدە "سو - سو" سۆزونە ايشارە ائده بىلە رىك . بو معلوماتىن اساسىندا و دىيگر طرفدن Se ، همچنین «سا.اول» فونتىك واريانتلارىندان بىرىسى اولماسىنى نظرە آلاراق، بىز بو

نتیجه يه چاتیريق کي اوزاق شرقده "جنوبى کارئيا"نин(کره جنوبى) اينديکي پايتاختى يعني "سئول" Se.ul شهريينين آدى ، چوخ گوجلو احتيمالا گوره همين قديم تورك ميف و تانريسي "Sa.ul" سا.اول" يا "Se.ul" سئول"دور. "سال" Sal، قديم تورك ميفيك سؤز يا آدى اولان "Sa.ul" سا.اول" سؤزونون قيسىمالميش و اىختىصار تاپميش فورماسىدир. آوروپا و لاتين ميفولوژى ادبياتيندا و ديلينده "گونش" و گونه ، "سول" Sol دئىيب ايشانتىكلىرى ميفيك واژه ده ، "Sal" سال-ين باشقىا فونتىك واريانتىدир. دئمه لى بئله نتىجه آلينير كى سولدوز آدىنин بىرىنجى حىصە سى اولان «سول» Sol سؤزونون معناسى، گون يا گونش (=آقتاب ، خورشيد) دير و همچنين آوروپادا و لاتينلارده ، «سول» Sal گون يا گونشىن ميفيك و ميفولوژيك آدى دير و ميفولوگيا يا ميفولوژيك ادبياتيندا بو آدى و تئرمىنى كوللانىلار. بىزه گوره "L" \_ "N" \_ "M" سسلريينين بير-بىرىسىنه چئويريلمه قانونونا اساسا ، تورك ديلينده كى "زال" / "سال" / "سول" (=گون، گونش، خورشيد) سؤزو "سان" (اینگيليسجه يازيليشى Sun) فورمانتىنى الده ائبيدىر و بو فورمادا ، ايندى اينگليس ديلينده ، "گون" و "گونش" معناسىندا ايشله نير.

SAL--->SAN / SUL---->SUN / SOL---->SON

بىزه گوره بو سس دېيىشمە قانونونا اساساً ، چوخ گوجلو احتيمالا گوره ساك / ساكا تورك پهلوانى روستمىن آتاسى "زال" و جىدى "سام" پهلوانين آدى، هر ايكيىسى ده عىنى سؤز و

عینی آنلامدا ، یعنی "گون" یا "گونش" (=خورشید) آنلامیندادیر. SAL----> SAM

ادلی آدلی William.G.Dotty 9 ویلیام ج.دوتی" نین The Times World Mythology

اثرینده میتولوگ "راشل ایستورم Rachel Storm " قئید ائدیر کی "سول" Sol ، روم //

روما میفولوزیسینده "گونش تاریسی" (=خدای خورشید یا خورشیدخدا) دیر.

"زال" Zal سؤزو ایسه همن "Sal" سال-ین دیگر بیر فونتیک واریانتیدیر و "آغ" ، "بیاض" ،

"کوتosal" ، "قدس" ، "پارلاق" ، "ایشیلدار" ، "گونش" ، "ایشیقلى" ، "نورلو" ، "گونشلی"

آنلاماریندا ایشلنیلیر. بورادا دیگر بیر حقیقتی ده ، الده ائدیریک و او حقیقت بودور کی

روستم پهلوانین آتاسی "زال" ، ساکا تورکلرینه منسوبدور و نتیجه آلینیر کی روستم اوزو ده

بیر ساکا تورکودور. البته بونو دا قئید ائتمک لازیمدیر کی بو آتا- او غول ، هر ایکیسی ده ،

ساکا تورکلرینین "سو" یا "سی" طایفاسینداندیلار و اونلارین یاشادیغی و مسکون

اولدوقلاری پئر و بولگه ، سیستان ایمیش. سیستان آدی یعنی "سی" یا "سو" طایفاسینا

منسوب اولانلارین مرکزی و توپلاندیغی پئر. بئله ليکله نتیجه آلینیر کی سولدوز آدینین

بیرینجى حিচە سى "سول" Sul/Sol ، آنلامى و معناسى "قىرمىزى ايشيق" ، "قىرمىزى

نور" ، "قىزارمىش ايشيقلى" و مجازى اولاراق "گون" یا "گونش" (=آفتاب، خورشید) اولور.

آدین ایکینجى حىچە سى «دوز» duz ، او نون باشقۇ فونتیک واریانتلارى ، "دېز" diz ،

"دیس" dis، "تیس" tis، مختلف تورک خالقلارینین دىللاريندە ، اولدوز آنلاملى سۆزلىرىن

(اولدوز، جولدوز، بىلدىز، چىلتىس، ژىلتىس، سېلدىس كىمى) سونلوغۇنۇ تشکىل

ئەدىر. «اولدوز» سۆزونە و آدینا، آلتاي توركلىرىنىن دىليلىنده "بىلدىس" Yildis ، باشقىرت

توركلىرىنىن دىليلىنده "يۇلدۇز" Yoldoz ، كازاك توركلىرىنىن دىليلىنده "ژولدىز" Juldiz ،

قاراقالپاق توركلىرىنىن دىليلىنده "ژولدىز" Joldiz ، قىرقىز تورك دىليلىنده "جىلدىز" Cildiz ،

"قوموق" توركلىرىنىن دىليلىنده "يوردوز" Yurduz ، "نوقاي" Noqay توركلىرىنىن دىليلىنده

"يولدىز" Yuldz ، تاتار توركلىرىنىن دىليلىنده "يۇلدىز" Yoldiz ، "تۇوا" يا "تىوا" Tiva

توركلىرىنىن دىليلىنده "سېلدىس" Sildis ، آنادولو (توركىيە) توركجه سىنندە "بىلدىز" Yildiz ،

توركمەن توركلىرىنىن دىليلىنده "بىلدىز" Yildiz ، اوزبەك تورك دىليلىنده "يۇلدۇز" Yulduz ،

اوىغۇر توركلىرىنىن دىليلىنده "ژولتوز" Jultuz ، خاساق توركلىرىنىن دىليلىنده "چىلتىس" Çiltis ،

"شور" Şor توركلىرىنىن دىليلىنده "چىلىس" Çilis ، ياكوت (ساك // ساكا) توركلىرىنىن دىليلىنده

"سولوس" Sulus ، دئىيلير. بو سادالادىغىمىز اولدوز آدینىن مختلف تورك بويلارى و

خالقلارين دىللارىندا ، دقت ائدىلىرسە ، گۈرونور كى تورك دىللارىنىن اكثريتىنده ، "ى" ۋ و

"س" S ايلە باشلانان سۆزلرە ، بىرىنجى سىللەر ، دېيشىلىرلەر. ساكا توركلىين و عىنى حالدا

ياكوت توركلىين دىليلىنده ، "ى" ۋ ايلە باشلانان سۆزلىرىن اكثريتى ، "س" S ايلە تلفوظ

اولونور. يعنى سولدوز ماحالىنىن ايلك ساكىنلارى اولان ساكا توركلىرىنىن بو ماحالا

قويدوقلارى "سولدوز" آدى ، اصليندە همن "يۇلدۇز" Yulduz ( = "اولدوز") آدى دىر كى،

"ى" حرفينين سسينى ، "س" S حرفينه و سسينه چئيرىب اىفا ائدىيلر. يوخاريداکى بىلگى لره دقت ائده ركىن گورونور كى "تowa" توركلرى ده ، اولدوزا دئپكلرى سؤز و واژه ، "سولدوز" سؤزونه و آدینا چوخ اوخشار و ياخيندىر. "تowa" يا "تىوا" توركلرى اولدوزا ، "سيلديس" Sildis دئپيرلىر كى بو اوز يئريندە جدى بىر آراشدىرما و تدقىق آپارما طلب ائدىر. همچنين ساكا توركلرى ايله آن ياخين قوهوملوغو اولان ياكوت توركلرينин اولدوزا ايشلتىكلىرى آد و سؤز، يعنى "سولوس" Sulus دا، "سولدوز" سؤزونه چوخ اوخشارلىقى و ياخينلىقى وار كى بو ياخينلىق و اوخشارلىق ساكا و ياكوت توركلرى حاققىندا، گۈزلە نىلن دىر. ياكوت تورك دىلينىدە "ى" 7 سسى ايله باشلانان سؤزلر، "س" S سسينه چئيرىلىرى. مىثال اوچون "ياي" سؤزو اولور "ساي" ، "يابى" اولور "سابى" ، "يابيق" اولور "سابيق" ، "ياخا" سؤزو اولور "ساخا" ، "يال" اولور "سال" ، و ...

بو توضيحاتلا ، آيدىن اولور كى ياكوت لارلا آن ياخين قوهوملوغو و ياخينلىقى اولان ساك لار يا ساكالار ، "ى" 7 ايله باشلانان سؤزلرى ، "س" S ايله ادا و اىفا ائدىرمىشلر. آرتىق بو حقىقت هامىا و عىنى حالدا تورك تارىخى ايله مشغول اولانلارا بلى اولونوب كى ساك لار // ساكالار و دىيگر تورك دىللى خالقلار، ائتنىك و سوى باخيمىندان ، بىر- بىرىلە قوهوم و اقربادىلار. سولدوز ماحالىينين ايلك ساكىنلىرى اولان ساك يا ساكا توركلرى ، دىيگر تورك دىللى و تورك سويلىو خالقلار و طايفالار ايله دىل بىرلىكى و ميفولۇزى باغانلىتىلارى و قوهوملوقلارى وار. بونو دا وورقولمالى يېق كى ، ساك // ساكا تورك كولتور- مدنىيىتى و

عینی حالدا میفیک (اسطوره ای) تفکورو ، آذربایجانین دیگر تورک ائلری و طایفالاری و قبیله لرینین میفیک و میفولوژیک ایناملاری و دوشونجه لری ایله چوخ سیخ باغلیلیغی و ياخینلیغی اولوبدور.

سولدوز آدینین بیرینجی حیصه سی یعنی "سول Sul" یا "سول Sol" ، بیر ائتنوس آدی (=طایفا آدی، قبیله آدی) کیمی ده ، قدیم آذربایجان اراضیسینده آلبان دؤولتی نین تشکیل ائده ن 26 طایفاسیندان بیرینن آدیندا ، اوزونو عکس ائتدیریر. قدیم آذربایجان اراضیسینده يارانمیش و قورولموش "آلبان" دؤولتی نین 26 طایفاسیندان بیرینن آدی "چول Cul" یا "چول Col" اولوبدور. آذربایجانین گۆركملی تاریخچی عالیمی ، قیاس الدین غئیب الائیو ، "آذربایجان تورکلرینین تاریخی تشكکولو" آدلی اثرینده ، آلبانلارین 26 طایفاسیندان ، "چول" // "چول" Col و يا "کول" // "کول" Kul طایفالاریندان آد آپاریر. بیزه گۆره آلبان دؤولتی نین 26 طایفاسیندان بیری ساپیلان "چول" // "چول" lar ، و "کول" // "کول" lar Col اصلینده سولدوز آدینین ایلک حیصه سی ایله بیردیر و عینی دیر ، یعنی سولدوز تانرینین آدیندان ، اونلارین طایفا آدلاری يارانمیشدیر. بیزه گۆره "چول" طایفا آدی ، (قدیم تورک دیلینده "س"- "چ" - "ش" - "پوموشاق ک" سسلرینین بیر- بیریله دَبیشمە قانونو اساسیندا) و عینی حالدا "کول" Kul طایفاسی دا يوخاریدا ایضاح ائتدیگیمیز کیمی ، همن "سول" // "سول" Sul // "کول" Col (قدیم لاتینجه اوخونوشو سول و ایندی ایسه کول) // "کول" Kul // "کول" Col دور کى بو ایکى طایفا دا اصلینده گۇرانلىق (گۇنش پرستاپک

و میترائیسم) گۆرۈشۈ و اینانجىنا باغلى اولان تورك طایفالارىدیر. بىر احتىمالا گۆرە اولا بىلسىن کى همن "چول"لار يا داها دوغروسو "سول"لار ، آرازىن شىمال حىصە سىندىن كۈچوب ايندىكى سولدوز ماحالىندا يئرلشمىش اولسونلار و اوز طاييفا آدلارينين اساسىندا ، يئرلشىكلىرى دوزه و اووايا (=دشت ، جلگە) ، سولدوز ("سول"لار دوزو - "سول" طاييفاسينا عايىد دوز يا دوزه ن) آدى وئرمىش اولسونلار.

سولدوز Sulduz يا سُلدۇز Solduz آدینىن سون بؤلومو "دوز" Duz و اونون دىيگر واريانتلارى (دېز، تىز، دىس، تىس، توز، توپس) ، قدىم تورك ميفولۇز يىسىنده، هر بىر پىدىدە نىن ايلك باشلانىشى و ايلك گۆزه سى و ايلك اۋزه يى (=سرچىمە ، منبۇع، شروع، آغاز، آغازگەر ، بؤيوک، آنا، آتا، اصل، منشأ) سايىلىرىدى. مىثال اوچون اسکى توركلىرىن اینانجىنا گۆرە ، آن بؤيوک ، اولو و ايلكىن داغا كى بوتون باشقادا غلار اوندان تۈرە نىبىدىر، «توپس تائۇ» TOS دئىيرمىشلر. اسکى توركلىرىن چوخۇ ، ستايىش و پرسىتش انتدىكلىرى مقدس داغلارى ، اولو آنا (= مادر بزرگ)، اولو آتا (= پدر بزرگ) سانىرىدىلار و ائله ده آدلاندىرىرىدىلار. بو بىلگىلەر و آچىكلامالارين اساسىندا «سولدوز» آدینىن آنلامى و معناسى "بؤيوک گونش" (=خورشيد خدai بزرگ)، "آنا گونش" (= خورشيد مادر، الله خورشيد)، "آتا گونش" (= خورشيد پدر، خدai خورشيد)، اولو گونش(خورشيد خدai بزرگ و ازلى)، نور و ايشيق تانريسى (خدai نور و روشنى)، نور و ايشىغىن دوغانى (زايندە نور و روشنى) و بو كىمى آنلاملار اولور . بئله ليكلە سولدوز آدینىن بو واريانتىنى (الف 2-) آچىقلایاركىن ، بىزە معلوم

اولور کى "سولدوز" آدى ، ساک يا ساكا توركلىرىنин ميفيك تفكورو ايله باغلى يارانمىشىدир. اسکى ميفيك اينانجلار و باورلرله باغلى يئرآدلارى ، او يئرلرده ياشاييان و ياشامىش خالقىن ، سوی كۈكونون آچىكلانماسىنا ، بىزە كۆمك ائدير.

ايندى ايسە ، سولدوز آدینىن ب) واريانتنى ، يعنى (سو<sub>SU</sub>+اول

اولدوز+duz) حالتىنى گۈزدن گىچىرىدىب ، آچىكلاماق گرە ك :

ايلك اونجه بو تركىيىن آنالىزىنده بىرىنجى حىصە سى اولان "سو" يو مختلف يۇنلاردىن تحليل ائتمە لى و آچىكلامالى بىق. سولدوز آدینىن بو تركىيىنده گۈرونن "سو" SU حاققىندا، اونجه يوخارىدا توضىح وئرىلىپپىر و قىئيد ائتدىك كى "سو" SU و اونون دىگر فونتىك واريانتلارى سايىلان "شو" SU و "زو" ZU ، قدىم تورك ميفولۇزىسىنده "سو" دان(=آب) علاوه ، "نور" ، "ايشيق" كىمى ميفيك معنا چالارلارىدا اولموشدور. بورادا يئرى گلمىشken قىئيد ائتمە لېيك كى "سولدوز" آدینىن ايلك بؤلومو سايىلان "سو" نون دىگر واريانتلارىندان بىرىسى اولان "شو" SU ، (SU=SU) ، بىزجه تورك خالقلارىن و او سيرادان آذربايجان ميفلار جۇوقاسىندا ، تانرىيلارдан بىرى ايمىش و او لا بىلسىن سونراكى مىن ايللىكىلرده، يئنى يئتمە (يهود، مسيحىيت، اسلام) دىنلر و اينانجلارين باسكتىسى و سيخىشىدىرمالارى تأثيرىنده ، بىر خىلى ميفلار و تانرىيلار كىمى ، آرادان قالدىرىلىپ و يا آدى و ماھىتى دىيىشىلىپپىر. تورك- توران و آذربايجان ميفى و تانرىىسى اولان "شو" SU ، فارس دىلينه كىچە رك، اوزونو ايندىيە

قده ر "سو- سو" سؤزو و ایفاده سینین بطئیندە، همن "نور"، "ایشیق"، "ایشین" و "پاریلتى" آنلاملاریندا، اۆزونو قورویوب ساخلاماقدادىر. فارس دیلیندە بو قدیم تورك میفيك آدى ، (سو- سو زدن كىمى) ايشلنيلىر و پاريلداما، ايشيلداما، اولدوز ايشىغى و پاريلتىسى معنالاريندا ايشله نيلير. بو تورك و آذربايچان ميفى و تانريسى "شو" ئى، مئزوپوتاميادان (بىن النھرين) و ياخود آذربايچان ميفلار جۇۋقاسىندان يا پانتئونوندان ، مصره گىدىپ و مصرىن ميف لر پانتئونوندا بىر تانرى كىمى اۆز وظيفه سيندە اولوبدور. مصر پانتئونونون "شو" ئى تانريسى حاقىندا ميتولۇز "ژ. ويو" **10** "The Myths of Egypt" آدلى اثرىنده صحيفه 28-دە يازىر : "شو" ، مصرىن 9-لوق پانتئونوندا يئرلشمىش و "رع" تانرينىن يارادىليشى سايىلىرىدى. "شو" ، باجىسى "تئفنت" Tefnut ايله ، مصر تانرييلار پانتئونونون ايلك جوقتو و أر- آروادى(ائشلرى) سايىلىرىدى. بىز ميتولۇز "ژ. ويو" نون وئردىگى بو معلوماتدان بئله نتيجه آليرىق كى مصر ميفولۇز ياسىندادا و بو ميفولۇز يانىن اساسىندا ، "شو" تانريسى ، جوقتلىكده (ائشلېكده) ، اولنمه ده، أر- آروادلىقدا ، ايلك ائش و ايلك أر سايىلىرى. بىزه گوره بو معلوماتىن اساسىندا دئىه بىلە رىك كى "شو" نون دىگر بىر آنلاملى و معنا چالارى دا "ائش" (=ھمسر)، "أر" ، "حيات يولداشى" دئمكىدیر. "شو" تانرينىن مصر پانتئونوندا ايلك "جوقت" ، "ائش" ، "أر" ، "حيات يولداش" سايىلىماسىندا دايىر، مصر ميفولۇز ياسى اوzmanى دؤكىن دە، "Roy Willis" ويلىام ج. دوتى"نин **9** باشچىلىغى آلتىندا يازىلان "The Times World of Mythology" اثرىن صحيفه 16-دا

شهادت وئریر و يازير: "... مصرین بؤیوک تانريسى ساييلان آتوم تانريسى، "نوطفه"نى

(=اسپرم) ياراتدى و اونون نوطفه لريندن ايلك جوفت (ائش) تانرييلار و آر- آرواد

تانرييلارى يعنى "شو" تانرى و "تئفوت" ايلاھە سى ياراندى. بو جوفت تانرى، تانرييلار

نسلينين ايلك نمونه لرى ساييليردى". بىزه گوره "سو" يو، "شو" نون باشقۇ فونئتىك واريانتىنى

گۆز اونونه گتىرە رك، قدىم تورك دىلىنده "حربيچى" (=فرد مسلح نظامى و لشکرى)، "حربى

عسگر" (=سرباز جنگ)، "دؤيوشچو" ، "قوشۇن عسگرى" آنلاملاريندا ايشلنن "سو" SU

//"سو" SU سۈزلىرىنىن يارانماسى دا ائله بو قدىم تورك كۈكىلى "شو" نون بو معنا

چالارلاريندان ايره لى گلير. بىر ايگىد او زامان "سو" SU // "سو" SU آدلانا بىلر كى قوقاق و

آتىلقان ياشينا چاتمىش اولسون، دؤيوش و ساواشماق قابىلىتىنە مالىك و عىنى حالدا ائولنمه يە

و ائو قورماغا آدای و حاضر اولموش اولسون. تورك دىلىنده ائولنمىش ياشينا و حىنە

چاتمىش ائولنمه مىش جوانا "سو باي" Subay و يا "سو باي" Sübäy دئمه يىن سببى ده، ائله

ھەمن "سو" SU // "سو" SU يا "شو" نون يوخارىدا اىشارە اولونان (ائولىلىگە و ائولنمه يە آدايلىق)

آنلام و معنا چالاريندان ايره لى گلير و تئرە نير. دئمه لى "شو" و "سو" نون دىگر معنا

چالارلاريندان "عسگر" ، "قوشۇن حَربِيچىسى" و "آر" (= مرد ، شوهر)، "كُوجا" و

"ائش"ى (=ھمسر) ده ساييماق اولار. "شو" نون مىصىردى كى قازاندىغى "آر" (=شوهر)

آنلامى و معناسىنى ، ايندىكى فارس دىلىنده ايشلە نن "شو" و "شوي" شوي سۈزلىرىنده اوزونو

قورو يوب ساخلاماغىنى گۈرمك اولار. "سولدوز" آدینىن ايلك بؤلому اولان "سو" SU و يا

اونون دیگر واریانتى ساييلان Sü "شو" نون يوخاريداکى قىيد اولونان "قۇرويوچو" ، "قۇرويان" و بَكچى(= محافظ، سرباز، مدافع، پاسدار) كىمى معنالار و معنا چالارلارينى داشىدىيغىنى نظره آlarاق ، بير گوجلو احتىمالا گئره ، "سولدوز" آدینى "سو- اولدوز" Sü oulduzu و يا "سو - اولدوزو" Sü = تقرىباً ستاره ئى سرباز ، ستاره ئى محافظ ، ستاره ئى پاسدار و ... آنلاملاريندا) بىلەپ ، آدلاندىرماق اوilar. "سو" Sü تورك دىلىндە اسکىدين برى "قۇرويوچو" ، "قۇرويان" (محافظ ، حراست ائدهن)، "عسکر" ، "سرباز" ، "فشنون پىادەسى" ، "دؤيوشچو" ، "أر" و "أره ن" معنالاريندا ايشلە نىبىدىر.

مېتولوق "ژ. ويو" 10 J.Vieux ، مصرىن (اصلىندە تورك- آذربايجان كۈكىلى) "شو" تانرىسى حاقدا بئله معلومات وئرير : "اونون آدینىن معنا و ائتيمولۇزىسى "گۆيە قالدىران و آپاران" دىر. او، يونان مىتى "اطلس" كىمى، گۆى و گۆى اوزونون ساخلايانى سايىلىرىدى. او ، "رع" تانرىنин امرىلە، يئر تانرىسى "گئب" Geb و "گۆى تانرىچاسى "نوت"-ون آراسىندا بوراخىلىمېشدىر. "شو" ، يئر و گۆيى چوخ سرتىلىكلە(= محكم و سخت) بىر- بىرىندەن آپىرىدى ، "نوت"-و قالدىرىپ گۆيە آپاردى و آللارى ايلە اونو گۆيىدە و يوخاريدا ساخلادى. "شو" عىنى حالدا "هاوا" تانرىسى(= خدای هو) و تانرىسل بوشلۇغون تانرىسى سايىلىرى. "شو" هر زaman اينسان قىلىغىندا تجسوم اولونوبدور. او، باشىندا دَوَه قوشۇ لە لە يى(= پىر شترمرغ) تاخىلان بىر اينسان كىمى گۆسترىلىپىدىر. دئمه لى دوه قوشۇ لە لە يى اونون آد آنلامىدىر. "شو" ، "رع" تانرىنин جانىشىنى و نمايندەسى و يئر اوزونون شەھريارى(شاھى و سلطانى) اولدو".

سولدوز آدینىن ، نور و ايشيق معناسىندا اولان "سو" حىصه سىنин "شو" واريانتىنин ايزينى

باشقابور دلاردا، او سيرادان هيندوستاندا همچنин تاپماق او لور. تورك كوكنلى "شو" شى

//"شو" شى UV تانرىسىنى "شوا" //Shiva "شيوه" Shiva فورمالارىندا بىرپا ائتمك او لار. بىزه

گوره بو تورك كوكنلى تانرى، قديم هيند تانرييلار پانتئونوندا، آن اوئىملى تانرييلارдан بىرى

سايىلىرىدى. ميتولوگ "ريچارد كاونديش" 11، "Mithology An Illustrated"

"Adli Encyclopedia Of The Principal Myths And Religions Of The World

اثرینين صحيفه 66-دا قىيد ائدير كى "بو تانرىنىن آدى هيند ميفولوگياسىندا سانسكريتىجە

"شوا" Shava قىيد اولونوبدور. بو تانرى سونرا لار يئنى هيند ميفولوگياسىندا آدى، "شيوا"

كىمى گىدير.

ويليام. ج. دوتى 9 "Adli The Times World of Mythology" ، William.G.Dotty

اثرین صحيفه 44-ده، هيند ميتولوژىسى بولوموندە "شيوا" آدلی تانرى حاقىندا يازىر : "شيوا

ظلومت، قارانلىق و داغىدىجى تانرىسىدىر و قورخونج شخصىتە مالىكىدىر. اونون چئورە

سىنى قورخونج روحlar، شبح لر و دئولر (دئمونلار) احاطە اندىبىدىر. آمما اونون ياخشى

جهتلرى ده واردى ... شيوا ئىن پارواتى ايلە ائولىمە سىنەن، بىر سира تانرييلار دوغولدولار

، او سيرادان سلاوش تانرىسى ، گئنشا، لكشمى يا سرسوتى، ...".

اسكى چىن تارىخىنە دقت ائدرىك، گورونور كى همن بو تورك كوكنلى ميفىك آددا ، "شو"

شۇ سۇلاھ سى و "شۇ خان" آددا حؤكمىر انلارىنин  
آدى او لاراق(مېلاددان اۇنچە 2003-2027)، عىنى حالدا چوخ حىرت ئىدىجى دىرى كى همىن  
آد 1800 ايل سونرا (ائرادان اۇنچە 4-جو يوزايللىكىدە) ، اسکندرىن اورتا آسيايا يوروشۇ  
زامانى، يئنى دن بىر تورك سلطان، خاقان و يا ايمپراتورونون آدى اولور. ويکى پىئديا،  
آچىق ائنسىكلوپېدياسىننا اساساً ، "شۇ" ("شۇ خان") — اوچ چارلېق دۇوروندە 221 —  
263 جو ايللرده مۇوجود اولمۇش دۇولت ايمىش. "شۇ" چارلىغىنин اساسى، اۇزونو  
"هان"(خان) سو لاله سىنин داوا مچىسى سايان "لىي بئى" Liu bey طرفىندە قويولمۇشدور.  
بىزه گۈرە بو "شۇ خان" و ياخود "شۇ خان" اصليندە بىر افسانوی تورك سلطانى و خانىدیر.  
بو دىئىگىمېزىن تصديقىنده ، ن.م.خودىئۇ N.M.Xudiyev و ا.آ. قولىئۇ (Theta.Quliyev)<sup>12</sup>،  
قىيمىتلىك عابدە لرىنин سۈزلۈكۈ" آدى اثرين صفحە 126-سىندا، "شۇ"نون توضىحىنده  
يازىرلار : افسانوی تورك خانى و اونون فتح ائتىگى شهرىن آدى".

"سولدوز" آدینىن ايلك حىصە سى ، "نور" ، "ايشيق" معناسىندا اولان "سو" يو، اگر گئى و  
سماوى عنصورلوقدان چىخاردىب ، يئرده كى "سو" (=آب) عنصورو معناسىندا اولماسىنى  
نظرده آلساق ، او زامان "شۇ خان" بىزجە، بىر واريانتا گۈرە قىيمىتلىك مېفولوگىياسىندا  
آدى گىندن ھمن "سو خان" Su Xan يا "سو خانى" دىرى. چونكى "شۇ" SU ايسە  
"سو" يون باشقۇ بىر واريانتى سايىلىرى. بىر داها خاطىرلاتمالى يىق كى تورك دىللە و تورك  
سۇيلى خالقلار آراسىندا، سويا اينامىن ايزلىرى آزىل گوندن بىرى، ياشامىشدىر و "سو" اونقولۇ

(=بلگه، سَمْبُل، نِمَاد) و میفی اولموشدور. سوپا (=آب) و سو تانریسینا (=خدای آب) ستایش و تاپینمانین ایزلرینی اوزوندە قورويان عادتلر و دَبلرى ، تورکلرین هرزامان اولموشدور و اوزونو گوسترمىشدير. دئمه لى تورك دىللە خالقلاردا "سو تانریسى" (=خدای آب) ، اساس تانريلارдан ساييليرميش. قديم تورك خالقلارى ، سو تانریسینا موختليف آدلار وئرمىشلر.

بو آدلار، آذربايجانين گوركملى مىقولوق عاليمى مير على سيدوف سون 8 قىيىياتينا گۈرە، بىر سيراسى اوナ "سو ايئسى" Su iyesi ، بىر سيراسى "يابىق" Yayiq ، بىر سيراسى "قاران" Qaran ، بىر سيراسى "يو يئسى" Yu iyesi ، بىر سيراسى "سو جدىم" Su cəddim ، بىر سيراسى "سو بابا" Su Baba و بىر سيراسى دا "سو خان" Su Xan دئمىشلر. بىزجه اولا بىلسىن كى چىن اراضىسىنده حؤكمرانلىق اىدن خاقان "شو حان" شۇ han ايسە، هەمن تورکلرین "سو خانى" اولموش اولسون. "سو تانریسى" گۈرونور كى تورك خالقلارينين ميفولوكىياسىندا چوخ اونملى يئر توتدو غوندان، اونون آدینا شامان دعالارىندا تئز - تئز راست گلىنir. عبدوالقادير اينان-ين دئىيگىنه گۈرە، قام يا شامان يىن چاغىريشى ايلە اينسانلارين ياردىميانا گلن ايلك تانرى، "يابىك خان" Yayik xan // "يابىق خان" Yayiq xan آدلى سو تانریسىدیر. "شو" حاقىندا آراشدىرمalarيمىز ، اونون موختليف فونئتىك واريانتلارينين اولدوغونو و همچىنин اونون موختليف معنا چالارلارينا مالىك اولدوغونو بىزە اثبات ائتمىدە دىر. آراشدىرمalarيمىز بللى ائدىر كى "شو" ئىلە ، چىن دىلىنده گئنىش سوبييە ده "شائو" شائو، شئە شى ئىلە فورمانتلارىندا چىخىش ائدىر. چىن دىلىنده بو تورك كۈكىلى(ريشه لى)

مېفيك سؤزو، موختليف معنا چالارلارينى عكس ائتمكده دير. البت ده بو معنا چالارلارى بيزجه تورك ميفى و تانريسى اولان، "شو"  $\zeta$  تانريسيين اوزوندە داشيدىغى كاراكتئرلر، ائزه ل ليكلر، نيشانه لر و بلگە لريندن ايره لى گلير. چين ديليندە "شائۇ" نون آنلاملارى و معنا چالارلاريندان بيريسى "دال" و "شاخە" دئمكدير . بير معنا چالارى دا "خبر و مئساز آپارماق" دير. بيزه گۈرە تورك ديليندە "خبر"، "سسه سالما" ، "جار سالما" ، "خبرى سسه سالما و يايما" آنلاملاريندا ايشله نن "چوو"  $\zeta$ uv / "چوو" Cov سؤزلرى ايله چين ديليندە ايشله نن "شائۇ"  $\zeta$ ao سؤزو عينى كۈكە و منشايە ماليكىرى . حتى اينديكى عرب ديليندە ايشلنن "شايىھ" (=بير خبرى سسه سالماق و يايما) سؤزودە اصليندە بو تورك كۈكىلى "شو" دان آلينمادير. بو يوروم و آچىكلامانىن اساسىندا ، "سولدوز" آدىنин بير معناسى ويا معنا چالارى دا "خبر ياييان اولدوز" ، "خېرچى اولدوز" ، "چوو سالان اولدوز" و "چوو اولدوزو" دور. دئمه لى بئله چىخىر كى "شو"  $\zeta$ uv // "شوو"  $\zeta$ -ون معنا چالارلاريندان بيريسى ده ، " يايما" يا "يايماق" دير. بيزه گۈرە تورك ديليندە مال-حيوانى و مالقارانى ياييانا دا "چوبان" دئمه گىن سبىي، همن "شو"  $\zeta$ uv // "شوو"  $\zeta$ -ون "يايما" ، "داغىتىما" ، "نشرائتمك" كىمى آنلاملاريندان و معنا چالارلاريندان ايره لى گلير. يعني نتيجه آلينير كى قديم ايلكىن توركىلر، "شو" // "شوو"-ون "يايما" آنلامىنдан ، قويون سوروسونو ياييان و اوتاران آداما // Çoban "شوب.آن" // Çub.an "چوب.آن" // Sub.an "چوبان" "شوب.آن" //  $\zeta$ uv.an ، "شوب.آن" شاب.آن "شىب.آن"  $\zeta$ ib.an دئىيبلر.

شوب"Şub"/چوب"Çub" ، "شو"Şuv واريانتلاري ساييلير و هاميسى عينى سؤزدور و بير آنلام و معنايا ماليك ديلر . بو آراشديرمانين اساسيندا دئمك اوilar بير احتمالا گوره ده ، "سولدوز" آدينى، بير آسترونميک آد سايباراق ، اوно "چوبان اولدوزو" آنلاميندا معناندييرماق اوilar. حتى "اوtarما" معنا چالارينا گوره ، "سولدوز" و "اوtarان" يا "اوtar.أود"(=آتش چوبان ، خورشيد چوبان ، ستاره ى چوبان ، رهبر اولدوز، باش اولدوز ) معناندييرماق اوilar. بو آدلارين تركييinde اشتراك ائده ن "آن" An سؤزو، "تانرى" دئمكدير. "شو.آن"//Şu.an "شو.آن"//Şuv.an تورك كوكىلى سؤزلريينin آنلامى و ائيمولوگياسى، قديم ايلىكين توركلر آراسيندا "شو تانرىسى" يا "شو آلاھى" دئمكدير و "شو"نون موختليف معنا چالارلارى اساسيندا موختليف آنلاملارى ايغا ائديرلر :نمونه اوچون "قارانليقلار تانرىسى" ، "گئجه تانرىسى" ، "قارانليقلاردا دوزگونه و ايشىغا هدایت ائدن" ، "قارانليقدان آيدىنلىغا چىخاردان" ، "رەبر" ، "سورونو هدایت ائدن" ، "سورويه باشچىلىق ائدن" ، "فۇرويوچو"(=مواظب،نگەبان،محافظ)، "قارانليقلاردا ۋۇروپان" و ساييره بو كىمى آنلاملار. بو اىضاحات و آچىكلامادان بئله نتىجه چىخارىلىر كى سؤز كونوسو اولان شوب.آن/Şuvan "شوب.آن" /Şaban "شاب.آن" /Şabان "شب.آن" /Şiban "شيب.آن" /Şibان تركييلرى ، هاميسى "شو.آن" Şuan و ياخود "شو.آن" Şuvan -ين / فونئيک واريانتلاريدىر و هاميسى اصلينde عين سؤزدور. "سولدوز" آدينىن ايلك بؤلومو اولان "سو"Su و يا اونون دىگر واريانلى ساييلان Su "شو"نون يوخاريداکى قىيد اولونان

"قۇرويوجو" ، "قۇرويان" و بَكچى(= ماحفظ، سرباز، مدافع، پاسدار) كىمى معنالار و معنا چالارلارينى داشىدىغى اوچون ، بىر گوجلو احتىمala گئرە ، "سولدوز" آدینى "سو- اولدوز" Sü / Su ىا "سو - اولدوزو" بىلىپ ، آدلاندىرماق او لار. "سو" تورك دىلىндە اسکىدن برى "قۇرويوجو" ، "قۇرويان" ، "عسکر" ، "سرباز" ، "قشون پىادە سى" ، "دؤيوشچو" ، "آر" و "آره ن" معنالاريندا ايشلە نىبىدىر . همچنین تورك تارىخىندە "شىبان" Şiban و ياخود "شىپيان" Şeybanilər و "شىپيانىلار" آدلى تورك ائتنوس و طايفاسىنин آدى دا ، اصلىندە ائله بىر مېفيك آدى "شو" دان آلينما و ايلگىلىدىر. بو سايديقلاريميزين ھاميسىنин آنلاملارى دا بىر كۆك و قايناقداندىر و "قارانلىقلار تانرىسى" ، "ظلومتىن قورتاران تانرى" ، اونلارين اورتاق و ايلكىن آنلامى سايپيلير و دىگر معنا چالارلارينى دا اوزلرىندە داشىپىر لار كى اونلار دان بىرىسى ده "چوبان" دىر. بو يوخاريدا سايديقلاريميزين "چوبان" دان علاوه ، دىگر بىر معنا چالارلارى دا وار و "چوبان" Çoban ، مجازى اولاراق "رەھبر" ، "لەيدئر" ، "سەركىر" و "باشقى" دئمكىدىر. چوبانين ايشى ندىر ؟ قويون يايماق و او تارماق. دئمه لى چوبانين بىر وظيفە سى اساسىندا ، "شىبان" سۈزۈنۈن اساس اوزه بى و كۆك سايپىلان "شىپ" Şib حىصە سى ، عىنى حالدا "قويون" آنلامىندا دا گۇئىرۇلوب و ايشلىلىپىدىر. يعنى "شو" شىپ" Şib / شۇو" Şuv يا "شىو" Şiv // "شىپ" Şib قويون آنلامىنى و ياخود معنا چالارىنى الده ائدىپىدىر. "شىو" Şiv يا "شىپ" Şib -ىن سونرا دان "قويون" آنلامى و معنا چالارىنى الده ائتدىگىنە دايىر ، اينگىلىس دىلىндەن سىلات و ثبوت گتىرمك بىزىم ادعانىن اثباتىنا

چوخ يارديم ائده بيلر. اينديكى اينگيليس ديليندە گۈرونور كى قويونا "شىپ" (اينگيليزجه يازيليشى "Sheep") دئيرلر و بو قويونو ياييان و او تارانا دا "شىپئردى" (اينگيليزجه ده يازيليشى Shepherd) دئيرلر. چوبانين ايشى قويونو و سورونو سورمكىدىر. دئمه لى سورمك" ده "شو"// "شىو"// "شىپ" و "شىپ" -ين فونتىك واريانتى (ب ----> پ) ساييلان "شىپ" -ين (اينگيليزجه Sheep) دىگر بير آنلام و معنا چالارى او لا بيلر. بو سبېھ گۈره دير كى سوروجويه "شوفئر" Shoffer دئييلير. "شوفئر" اصليندە \$uv.ar شوو. آر" دير، يعني "شو" \$u // "شىو" \$uv تانرىسى و سونرادان زامانلا اوندا فونتىك دىيшиلىكى اوز وئريپ و سوندا اينديكى "شوفئر" Shoffer فورمانتىنى الده ائدييدىر.

شوب. آر. ----> شوو. آر. ----> شوف. آر. Shuf.ar ----> شوف. ائر Shuf.er شوف. ائر Shuf.er شوفئر Shoffer (=سوروجو، سوره ن، راننده)

گۈرونور كى "سولدوز" آدى، چوخ گئنيش معنالى و نئچە جهتلى و چوخ شاخه لى بير سؤز و آددىر و بير چوخ معنالارا صاحيب بير آددىر.

"سولدوز" آدینىن اىكىنجى حىصە سىنى (سو+اول+دوز) اسکى توركچە ميفىك سؤزو "اول" لى تشكيلى ئىدىر. "اول" UL ، توركچە اولان "آل" سؤزونون دىگر فونتىك واريانتى سايىلىرى و آنلامى قىيم تورك ميفولۇز يىسىنده "قىرمىزى" ، "اوجا" ، "يوكسک" ، "قدرنلى" دئمكىدىر.

فېيد انتمى لارىمىدىر كى تۈرك دىلىيىنده "ال" سۈزۈنۈن نىچە يۈنلۈ مخالىف و بىر- بىرىيىندىن

فرقلی معنالاری وار. آذربایجانین میفولوق عالیمی "میر علی سیدوف" 8 "آل" حاققىندا

آنلاملارینى بئله قىيد ائدىبىدىر:

"حىلە" ، "آلداتماق" ، "سو پريسى" ، "سۇرى" ، "نسىل" ، "دودمان و خاندان" (= عرب دىلىيندە) ، "جەنم".

"آل" سۆزونون بو آنلاملارى ايله باغلى ، بير چوخ تورك دىللاريندە مركب سۆزلر و ميفىك آدلار يارانمىشىدیر. مثال اوچون "آل قارىسى" ، "آل آروادى" ، "آل باستى" كىمى آدلار. تورك دىلىيندە "آل" سۆزونون اونملى ميفىك معنالاريندان، "مقدس" و "كوتساڭ" ، "اولو" ، "گوجلو" ، "عظاملى" ، "عالى" ، "اوجا" و يوكسق قىرمىزى"دیر. بو معنادان (يوكسق و قىرمىزى) مقصود ، "گون" و يا "گونش"دیر. روس يازارى و. ف.پورشانسکى 13 و دىگر بير سира روس توركولوقلارى ، "آل" سۆزونون تورك دىللى خالقلارين "اُد" ، "آتش" و "اوjac" ايلاھە سى اولدوغونو قىيد ائدىبىلر. "اوجا" ، "يوكسق" و "قدرتلى" معناسى وئرەن "آل" ، اوجا گونش تانرىيسىنى و گونشىن يئرده بلگە سى سايىلان "اود ايلاھە سى" نىن (=الله ى آتش) آدى اولموشدور.

دئمه لى "آل" سۆزو "اُد" ، "آتش" ، "اوjac" ، "اود و حرارت" و "گون" يا "گونش" ايله ايلگىلى دير و "اود الله سى" دير و "گونش تانرىيسى" نىن بلگە سى و سيمولودور. "آل" و يا

اونون دیگر فونتیک واریانتى ساپیلان "اول" UL ، سولدوز آدینین بیرینجى حىصەسى اولان "سو" ايله بېرلشەرك ، "سو-اول"(سوئول) Su.ul فورمانىنى الده ائدىر و آردېجىل تکرار گلن ايکى "او" لاصائىتىن بېرىسى دوشىركن، "سول" Sul يا Sol فورمانىنى الده ائدىر.

$$Su+ul=su.ul \longrightarrow sul \dots\dots / so+ol=so.ol \longrightarrow sol$$

"سول" Sol/Sul ترکىبى بوتؤولوكىدە "يوكسک قىرمىزى گونش" معناسىندادىر.

"سول" Sol سۆزونون ھمىن مىفيك آنلامينا گۈرە ، اسکى توركلر و داها دوغروسو "پروتوركلر" (=ايلىكىن توركلر) ، اونو "ساغ" Sağ سۆزو ايله بېرلىكىدە ، "ساغ - سۇل" Sağ-Sol كىمى جغرافيايى سمت و جهت بىلدىرن آنلامدا ھەمچىن ايشلە دىيىلر. "ساغ" سۆزوندە كى "سا" Sa و "سول" Sol سۆزوندە كى "سۇ" So، هر ايکىسى ده "سو" Su ، "سە" Se و "سى" Si سۆزلىرىنىن فونتىكى وارىانتى دىير.

"ساغ" Sağ سۆزو اسکى توركىجە مىفيك سۆزو ، "سا" Sa (=ايشيق،نور،برق) و "آغ" Ağ (=آغ رنگ ، تانرى رنگى ، تانرى ، الھى ، آچىق-آيدىن) سۆزلىرىنىن ترکىيىدىن يارانميش سۆزدور و بوتؤولوكىدە معناسى "ايشيق تانريسى" و "نور تانريسى" دئمكىدەر. "سۇل" Sol ايسە ، "سا" نىن باشقا وارىانتى اولان "سۇ" So (=ايشيق،برق،نور) و "اول" UL (=يوكسک ، اوجا ، قىرمىزى ، قىزاران ، قىزارمىش ، اود ، آتش ، قوتىسال و مقدس) سۆزلىرىنىن ترکىيىدىن يارانميش مركب سۆزدور و آنلامى بوتؤولوكىدە "يوكسک قىرمىزى ايشيقلى" و "قىرمىزى

ایشیقلی گونش تانریسی" دئمکدیر.

SA+AĞ=SA.AĞ -----> SAĞ ..... SO+UL=SO.UL-----> SOL

"سا.آغ" سؤزونون قىسسالماشى "ساغ"-ين ائله بو ميفيك ماھيتي و آنلامينا گوره دير كى اوندان قديم توركلر دىگر بير معنالارى دا توره دىب اوز دىللىرىنده ايشلدىيلر. قديم توركلر "سا.آق"// "ساق"// "ساغ" سؤزونون آغلىق و ايشيقلىغىنى يېتىرە ن آنلامىندان، "دوزلوگو" ، "ساغلاملىغى و سلامتىكى" ، "آچىق-آيدىنلىغى" ، "حقىقتى" ، "آشكارلىق" يېتىرە ن دىگر موختاييف سؤز يا تئرمىنلر (=واژه لر) يارادىيبلار. "ساغ" ، "گونش" دير. "گون چىخاندىر" ، "ايشيقلىق" دير، گونش هر يئرى ايشيقلاندىرير و هر نه يى آشكارا چىخاردىر، فاش ائدير. گونش و اونون ايشىغى ، دوزلوگو ، حقىقتى بىلدىرن و آشكارا چىخارداندىر.

"سا.اول"// "سۇ.اول"// "سول" SOL ايسه گونشىن قىزارماسى و كۈزرمە سى ، اود و گونشىن سؤنمە سى دئمکدیر. توركلر "سا.اول"// "سۇ.اول"// "سۇل"-ون "اول" UL حىصە سىينىن "قىزارما" و "كۈزرمە" ، "سۇنوب-بىتىمك" آنلامىندان ، "اولوشگە مك" و "اولوم" كىمى سؤزلر و تئرمىنلرى يارادىيبلار. سۇل طرف غرب دير ، گونون باتان يئرى و اوپول ائتمە و اولن يئريدىر. توركلر اوچون گون چىخان (ساغ)، داها اوستون ساپىلىرىدى، چونكى گونش ايله و گونشىن چىرتىداماسى و دىرىلىمە سى و ظاھير اولماسى ايله باغلى ايدى و اونون اوچون ده گونشه تاپىنان تورك ائتنوس و طايفالارى ، اوز يوردلارىنى "ساغ" طرفده سالىردىلار. بىز بو اساسدا بو نتىجه يه چاتىرىق كى تورك دىلىنىن بير چوخ سؤزلرى

میفولوگی دوشونجه لر ایله باغليدير.

"سولدوز" آدینین اوچونجو حيصه سينى (سو+اول+دوز) اسکى توركجه ميفيك سوزو

"دوز" duz تشكيل ائدير. آدين بو حيصه سينى اونجه آچيكلاميشيق و قئيد ائتيك كى

سولدوز Sulduz يا سُلدوْز Solduz آدینین سون بؤلومو "دوز" Duz و اونون ديگر

واريانتلارى (ديز،تىز،دىس،تىس،توز،توس)، قديم تورك ميفولوژيسينده، هر بير پديده نين

ايлик باشلانىشى و ايлик گۆزه سى و ايлик اوزه يى (=سرچشمە،منبع،شروع،آغاز،

آغازگر، بؤيوك،آنا،اتا،اصل،منشا) ساييليردى . مىثال اوچون اسکى توركلىرىن اينانجىنا

گۈرە ، آن بؤيوك ، اولو و ايلكىن داغا كى بوتون باشقى داغلار اوندان تۈرە نىبىدير ، «توس

تائۇ» Tos Tau دئىيرمىشلر. مير على سىئىد اوفا گۈرە 8 اسکى توركلىرىن چوخۇ ، ستايىش و

پرستش ائتيكلىرى مقدس داغلارى ، اولو آنا (= مادر بزرگ)، اولو آتا(= پدر بزرگ)

سانىرىدىلار و ائله ده آدلاندىرىدىلار. بو بىلگىلر و آچيكلامالارىن اساسىندا «سولدوز»

آدینين آنلامى و معناسى "گونش اولدوزو"(= ستارە خورشىد) ، "بؤيوك گونش تانريسى"

(=خورشىد خدای بزرگ) ، "آنا گونش/ گونش آنا (= خورشىد مادر،الھە خورشىد)،"آتا

گونش / گونش آتا"(= خورشىد پدر، خدای خورشىد) ، اولو گونش(خورشىد خدای بزرگ و

ازلى) ، نور و ايشيق تانريسى (خدای نور و روشنى) ، نور و ايشىغىن دوغانى (زاينده نور

و روشنى) و بو كىمى آنلاملار اولور.

گون يا گونش آن قديم چاغلارдан برى تا اىسلاما قده ر، توركىرلەدە و توركسوپىلو خالقلاردا آن

بۈكىك و گۈلۈ اينام و ايناج اولوب . گونشه اينام ، اوغوز توركلىرىنده و باشقۇا توركلىردى،  
تورك خالق اينانجلارينىن آن اسکىسى سايىلىير، اۋزه لىيكلە ده اوغوز توركلىرىنده، حقيقى  
آذربايجان و اونون بىر پارچاسى اولموش قافقاز ديارىندا و اراضىسىنده ، آذربايجان تورك  
منشائى ميفلر و تانرىيلار پانتنونوندا ، گونشه اينام اۋزه ل و گۈزه چارپان شكىلده يئر  
توموشدور و گونش آن بؤيوك تانرى سايىلىرمىش و بونون اوچون ده حقيقى قديم  
آذربايجانىن و اوندا ياشايان موختليف تورك سوپىلو و تورك دىللە خالقلارين آن قديم  
اسانوى و ميفيك آنلايىشلارى، گونش ايلە ايلگىلىدىر. اوغوزون بؤيوك اوغلو "گون خان"  
سايىلىير و اونون اوچون قىزىل چادىر تىكدىرىر. اوغوزون ، گون خان اوچون بئلە چادىر  
تىكدىرىمەسى ، اوغوزلارين گونشه بؤيوك بىر اينامىن اولدۇغوندان ايرە لى گلىر. بونو  
توركلىرن ، اوغوز توركلىرن گۈرۈشوندە "گونش"-ى يا گونو دونيانىن يارادىجىسى  
سانمالارى ايلە باغلاماق او لار . توركلىر ، اوغوز توركلىرى، گونشى ابديتىن رمزى و بلگە  
سى كىمى قبول ائدىرمىشلار. اوغوز توركلىرى ائلە اينانيرمىشلار كى خاقانا خاقانلىقى ، گۈزى  
(گونش) بخش ائدىر و حتى گئرى ده آلا بىلر. گونشه اينام و اونا تاپىنماق و پېرىتىش ائتمك ،  
توران(توركىستان) تورك طايفالارى و ائللرينىن ، او سيرادان اونون بىر حىصە سى اولان  
قديم بؤيوك آذربايجان اراضىسىنده ياشايان تورك طايفا و ائتنوسلاملىرىن ميفيك- فلسفى  
دوشونجه سى و تفكىرونون اساس قۇل و دالى سايىلىردى و بو سبىدىن دىر كى گونش مىن  
ايلىكلىرى بُويو ، بو خالقىن و او سيرادان آذربايجان تورك خالقىنин ميفلىرىنده و ميفيك ناغىل و  
دستانلاريندا اۋز حياتينا داوام ائدىب و موختليف ميفيك اوبرا زلارين يارانماسىنا سبب

اولوبدور. گونشه اینام، تورک خالقلارین و او سيرادان آذربایجان خالقينين ميفيك ناغيلاريندا هرزامان اوزونو عكس ائتديرir. گونش ميفي بير چوخ حاللاردا، تورک خالقلاردا و او سيرادان آذربایجان ميفيك حكايه لرى و ناغيلاريندا، زوومورفيك اونقون كيمى اوزونو گؤسترير. آذربایجان خالقينين سوی كؤكونده ايشتيراك ائدن بير سيرا قبيله لرين و طايفالارين آدلارى، اونلارين ميفولوگيا، ايناملارى و فلسفي گوروشلىرى ايله سيخ باغليدير. بئله قبيله و طايفه آدلارينين ائتمولوژى تحليلى و آناليزى، قبيله نين و اونون تركيبىنده كى خالقين ابتدايى، ايلكين ميفولوژى و فلسفي اينام و دونيا گوروشلىرىنى بيذه آچيكلاماقداير. بيذه گئره تاريخىدە آدى و سۆزو گەندن "سۇلۇز" ائتنونىمى، اصلينىدە قدىم تورک ائتنونىمى ساييلان "ساك"/"ساكا"لارلا و اونلارين "سى"/"سو" آدلى اوئنملى قولو ايله بير كۈدن دىر و قوهوم طايفا ساييلir. يعنى اسکى "سۇلۇز" //Sulduz سُلۇز"لار، ساک/ ساكا توركلىرىنин بير قولو و اوئنملى حىصە سى ساييلir. چىنلىر ايسە ساق// ساكا توركلىرينه "سە"Se//سو"So دئىيرميشلر. مير على سئىيدوف 8 "آذربایجان خالقينين سوی كؤكونو دوشونركن" آدلى اثريينin 239-جو صحيفه سىينىن اتك يازيسىندا "سو" تورک قبيله سى حاقدا قىيد ائدير كى "سو"Su، "سە"Se فونئىتك واريانتىدير و چىنلىلار "ساق" // "ساك"لارا "سە"Se دئىيرميشلر.

بيز بورادا يىنە دە خاطيرلاديرىق كى تورک // توران تاريخىنده و اراضىسىنده يارانان توپونىم، ائتنونىم و ائتنوتوبونىملارين آدلارى، قدىم تورک خالقلارين (و او سيرادان قدىم

آذربایجان) میفولوگیاسیندان قایناقلانبیدیر و بونلارین هامیسینین کؤکو و اوزه يى ، قدیم

تورک // توران و آذربایجان میفولوگیاسیندا ياتىپ و بوتون بشرىتىن مدنىتى ، اویگارلىغى

، معنوى وارلىغىنى يارادان و تارىخ سوره سىنده اوно قىدالاندىرلەن، چىچكىلدىرلەن، مەحىز ھمن

تورک-توران میفولوگیاسىدىرى. آدلى-سانلى اينديكى چىن، ھيند، مصر، یونان، روما كىمى نەنگ

ساپىلان اویگارلىقلار و مدنىتلەرن، مدنىت و اویگارلىق مەيدانىندا جۇولان ائدip آت

چاپدىرىمالارى دا، مەحىز تورک-توران میفولوگیاسىنinin زنگىن معنوى خزىنە سىنەن

يارارلانمالىرى و اونون مېفلەر سوفرە سىنەن قىدالانماقلارى سببىنەن دىر. اونلار (يواخارىدا

سايدىغىمىز مدنىت لرىن صاحبىي) ائله اينانىرلار كى مدنىتلەرنin ايلك اساس تەمل و اوزه يى

اوزۇنۇنكىلەر دىر و بو حقيقى بىلمە بىرلەر كى اویگارلىقلارىنinin اساس كؤکو و اوزه يى

، قدیم تورک-توران و خصوصاً ده قدیم آذربایجان اویگارلىق و مدنىتىنده و اوزللىكىلە دە

میفولوگیاسىندادىر. اونلار بو باخىمدان، تورک خالقلارينا و اساساً آذربایجانا بورجلودولار.

آذربایجان ، قدیم تورک-توران دونياسىنinin يعنى شرقى آسيا، اورتا آسيا (= توركىستان)

، سىبىرىن كۈچ اىدىن ايلكىن تورک سوپىلو و تورک دىللە طايفالارى، قبيلە لرى و قبيلە

بىرلشىمە لرىنinin تئرمىنالى، توپلانما يئرى و عىنى حالدا ، اوردان دا دونيانىن باشقى دىگر

قىطعە لرىنە و اراضىلىرىنە كۈچمك اوچون، كۈچ و يابىلما مرکزى اولوبدور. چوخ چتىن و

نادىر بىر تورک سوپىلو و تورک دىللە خالق يا قبيلە بىرلشىمە سى تاپىلسىن كى ، آذربایجان

تئرمىنالى و كانالىندان گۈچمە سىن و بو اراضىبدە او توراق ائتمە سىن، و اوزۇنەن بو سويداش

بوردوندا بىر اىز قويىمىسىن و بوراخماسىن. آذربایجان تورک مدنىتى و اویگارلىغى دا، ھمن

تورک-توران آغاجینین بیر دالى او لاراق، اوز يئرىنده و نؤبە سىنده، دونيا بشرىت او يىگارلىغى

و مدنىتى تارىخىنده و باشقا خالقلارين مدنىتى و معنوى وارلىغىنinin قازانماسىندا و اونون

ايىكىشافىندا، چوخ بؤيوك و دانىلماز رولو اولوبدور. بىز قديم تورك خالقلارين و او

سيرادان آذربايجان خالقىنinin ميفولۇزى گۈرۈشلىرىنى اوئىرنمكلە، تورك خالقىنinin سويكۈكونون

قىدالاندىغى فيكىر قايناقلارىنى و اونلارين كېچىپ گلدىگى يولو آراشدىرمىش اولوروق.

بىز بورايا قدر "سولدوز"// "سُلدوز" تورك ائتنونىمىنин، قديم ائتنولۇزى تارىخىنى و

ائتىمولۇزى ياسىنى آچىكلاماغا چالىشمىشىق. ايندى ايسە چالىشىرىق كى "سولدوز" ايلە ياناشى "

**نقدە** " يئر آدینىن يارانماسىنinin ميفولۇزى نىنلارىنى و كۈكلىرىنى، آن ايلكىن چاغلاردا آرايىبب

آختاراق. آذربايجان توپونىملىرى، ائتنوتوبونىملىرى، جوغرافى يئرادلارى و اونلارين حقيقى و

رئال اونوماستىكاسىنى دوزگون شكىلde آراشدىرماق، دوزگون ايلكىن فورماسىنى بىرپا ائتمك

و كۈك-منشايى و ائتىمولوگىياسىنى آچىكلاماك، بو قديم تورك بولگە سىنин بير چوخ تارىخى

سېرىيلىرىنى آچماقدا بىزه ياردىمچى اولاچاق و عىنى حالدا دونيا تارىخى و جوغرافى

تارىخىنinin بير خىلى گىزلى قالميش گىزلىرىندن پرده گۈتۈرۈجكىدیر.

نقدە يئر آدینىن اتىمولۇزىسى حاققىندا مختلف يازارلار و تدقىقاتچىلار طرفىندن يورو ملار و

آچىكلامالار ارائه وئرىلىپىدىر كى بىز بوردا اونلارين بعضى لرىنه اىشارە ائدە جە بىك.

عىسى يىگانه **4** "نگاهى به تارىخ و فرهنگ ايل قاراپاپاخ" آدلى اثرىنinin صحىفە 17 - ده

"وجه تسمىه نقدە" آدلى بولۇموندە ، نقدە آدى حاققىندا دئىيىلەن و يازىلان يورو ملارى و

نظرلرى گتىرييدىر. يازار قىيد ائدىر كى "نقده" سۆز و يا آدى ، ائو پنجرە سىنىن پرده سى و بىز اوزه رىيندە آپارىلان گۈزه لىك لر و مليلە دوزى دن عىبارت دير. موليف آرتىریر كى بو شهرىن آدىنىن نقده آدلانماسىندا ، بعضى لرین اعتقادى بونادىر كى "نقده" كلمە سىنىن كۈك و منشائى مغولجادىر و "نوغادى" ، "نوغاتاي" و "ناغادى" سۆزلىرىنىڭ آلينمادىر. او يازىر: آمما باشقابىر نظر ده بو حاقدا واردى و دئىبىلىر كى قاراپاپاق ئەلینىن سولدوزا گلمە سىنىن اۇنچە ، ايندىكى نقدە شهرىن يېرىنىدە بىر كند ياشىۋە وار ايدى كى "نوجە دە" ، "نوقە" و "نُقداي" آدلانىردى و سونراalar "نقدە" فورماننىنا چئويىريلدى. نقدە آدى حاققىندا بىر نظرىيە ده بودور كى بو شهرىن آدى بورچالى (قاراپاپاخ) ئەلین ئەلخانى نىن آدى ، يعنى نقى خانىن آدىندان آلينبىدىر و بو شهر اصليندە "ناغى دە" ياشىۋە (= دە نقى) آدلانىبىدىر. داها بىر نظر دە خاق آراسى وار كى دئىبىلىر: "نقى دە" ياشىۋە سۆزلىرى اصليندە "نه قَدَه" ياشىۋە ("نه قَدَر؟" (چە مقدار؟) ايمىش. عىسى يىگانه 4 سونرا "فرهنگ عامە ايل قاراپاپاق" آدلى اثرىن يازارى "يوسف قەرمانپور" 5 استناد ائدىر و قىيد ائدىرلر: "بىزە گۈرە قەرمانپورون نقدە آدى حاققىندا ايشارە ائتىيگى قىيىيات و نظر، آن دوزگۇن و سىندلى يوروم و آچىكلامىدۇر. قەرمانپور 5 بىر نومرە لى سىندىندا (در سند شماره 1) ، نقدە (ناغادى) آدى حاققىندا ، معقدىر كى "نقدە" ياشىۋە ("نوغادى") (نوغ - نوغادى)، مغول سركردە لرىنىن بىرىسىنىن آدى دىر. بو سركردە ، هلاكونون قايىنى ايمىش و آدىن ترکىيەندا اولان "دای" (تاي)، تورك و مغول دىللرىنىدە ، "طرف" ياشىۋە ("هەمتا" (=تاي ، ائش) آنلامىندادىر و "ناغدا" سۆز و عىنى حالدا،

تورکجه اصطلاحاً ملیله تیکمه يه (ملیله دوزى يه) همچين دئيلىر". دىگر طرفدن همچين

1245 هجريدە سولدوز بولگە سينين قاراپاپاق ئلينه وئريلە سينه دايىر، فتحلى شاهين قره

پاپاق ئلين ئاخانى ، نقى خان بورچالى-يا وئريلە سندە ، بئله بير جومله گلېدىر: "دە نوچە

دە مشھور بە نۇداي را بە رسم «سيور غال» بە شما داديم...» يعنى نقدە يە مشھور اولان

"نوچە دە" كندىنى "سيور غال" دَب و عنعنه سى اولاراق، سىزە وئريدىك . (سند شمارە 1).

نقدە - سولدوز حاققىندا قلم ووران دىگر بير يازار مهدى رضوى، **2** "تارىخ ايل قاراپاپاق"

آدلى اثرينين صحيفە 206-دا ،نقدە آدى حاققىندا ، همن يوخارىدا قىيد اولونان نظرلەر و نقل

قول لارا اوخشار نظرلرى بير آز فرق ايله گتىرىدىر. او اشارە ئثير كى نقدە سۈزۈنۈن

اصل كۈكۈ ،بو سۇن اون ايللىكلەر،ساوادى و علم آداملارى آراسىندا مباحثە لى بير

موضوعيا دۇنوبدور و بعضى لرى بونا اعتقادلارى وار كى بو آدین اصلى، "نقى دە"دیر و

قرە پاپاق ئلينين باشچىسى "نقى خان بزچلو"يا منسوبدور. نقدە-نىن بير سира اهل فرهنگ و

قلم و فرهىختە سىنەن نقل اولونوب كى بو كلمە نىن اصلى "نقاتاي" و "نغاناتاي"دیر و مغول

استىلاسى دۇرۇنده "زىرىنە رود" و "سېمىنە رود" چايلارى ،"جغاتاي" و "طوغاتاي"

آدلاندىدىر. و ھاكذا "گادار" چايى دا "نقاتا" يا "نغاناتاي" آدلاندى و آردىجا بو چايىن آدیندان ،

ھمين كندىن آدیندا ، استفادە اولونوبدور. جغاتاي آدیندا ، "جغا" (جعجغە دە اوندان آلىنىدىرى)،

"پارلاق" ، "قىزىللى" (= درخىنە ، طلايى) ، فارس دىلىنە ھەمن "زىرىنە" آنلامىندا دىرى.

"طوغاتاي" چاي آدیندا ، "طوغ" سۈزو ، "محكم بند" (بند محكم) دئمكىدىر. "بند" سۈزۈنۈ

مثال اوچون "چىنى بند" سۈزۈنۈن ترکىيىنده گۈرمىك اولار. قىرىلىميش چىنى قاب-قاچاقى بند وورما كىمى و همچىن چات گۇتۇرموش ساخسى و سيفال قاب-قاچاقدا (يون ، آهنگ يا آھك و سريشىپين قاتىلماسى ايله ) چاتلارا بند وورما كىمى . "طوغما" ، "طغا" آنلام و معناسى : محكم ، بَرْك، بَرْكىميش ، سفت ، سيفت اولموش دئمكىدىر. "تاي" سۈزۈنۈن معناسى ، "ساحيل" و "كىنارە" دئمكىدىر. "جغاتاي" ترکىيى نىن معناسى ، "ساحل زرين" (=قىزىللى ساحيل) ، "پارلاق و قىزىللى ساحيلى اولان" دئمكىدىر. مياندوآبدا زرينە رودون بئله بير اۋزە لىيگى و خاصىتى واردى. اونون ساحيلى و كىي سى نسبتاً قوملو و قومسالدىر.

"جغاتاي" سۈزۈنۈن آنلامى و معناسى ، "محكم و سَرت ساحيل" ، "محكم و سَرت ساحيلى اولان" دئمكىدىر. سىمینە رود چايىنинدا بئله مؤحىم و بركىميش آت تورپاقدان ، ساحيلى وار. "نغا" سۈزو حاققىندا دئمه لىيىك كى "نغدە" ، مليلە دىكىش اوزە ريندە آپارىلان بَزَه كلى شئى لرین بَزَه يى و سوس آنلامىندا دئير كى اونا "مليلە تىكمە" (=مليلە دوزى) ده دئېيلىر.

دقت اولونمالى دىر كى "نغدە" ، "نغا" ايله فرقلى دىر ، مگر ادعا اولونا كى اصليندە "نغدە" ايمىش. مهدى رضوى سۈزۈنۈن سونوندا ، بو بىت و موضوعيا يئكون ووروب اۋز تاي" ايمىش. ايناندېيى شخصى نظرىنى بئله بىلدىرىپ دئىير : "منىم نظرىيمە گۈرە ، "نقدە"-نىن اصلى و دوزگونو ، عباس ميرزانىن ، نقى خان بىزچلويا خىطاب ، صادر اولونموش اىكىنجى حؤكموندە قىيد اولوناندىر كى اونجە شرح و اىضاح اولونبىدور ، يعنى نون و قافىن فتحە سىلە "نَقَدَى" دىر. "نَقَه" ، بُوز رنگە چالمىش آچىق حنايى رنگىدىر و آتلاردا بير نوع رنگ نوعىدۇر. "دای" يعنى آركى جوان آت دئمكىدىر و "نَقَه دَاي" ايسە ، يعنى "نَقَه رنگىنىدە

اولان آركىچوان آت . بو آددا (نجه داي) اردبيل - مشكين آراسيندا بير كند وار و عينى حالدا "هريس" اطرافيندا بؤيوک بير كند آدى دير كى خالقين ديلينده "نجه داي" و ثبى مدارك ده "نوجه ده" يازيليدىر. بئله چىخىر كى عباس ميرزا ديوان-درباريندا ، بو ايلى كندىن آدىنى "نوجه ده" فورماسينا چئويرىيلر.

نقده - سولدوز حاققىندا تدقىق و آراشىرىما آپاران مؤليف لرينى اثرلىرىنه دقت يئتىرە ركن ، گۈرونور كى سولدوز آدىنин وجه تسمىه سىنده اولدوغو كىمى ، نقده-نىن وجه تسمىه سى حاققىندا وئريلن و قلمه گتىريلن استنادلار، دليل لر و آچىكلايمالار، تقرىبا عينى دير و چوخ آز بير-بىرىندن فرقلى دير. وئريلن يورو ملا را گۈره قىيد ائتمك لازىمدىر كى "نقده" يئرآدىنин كۈكۈ و منشائى حاققىندا خالق آراسيندا دئيىلن رىوابىتلەر اىستىناد ائتمك، بىزى تارىخى حقيقىلەرن اوزانلاشىرىيپ نامعلوم جەتلەر يئنلە بىلر و اصىل گرچىكلەرن يولومۇزو چاشىرا بىلر.

تورك اراضىلىرىنده اولان يئرآدلارى، آن قدىم بىرى ياشابىش مسكنلىرى اولدوغونا گۈره ، آن قدىم تارىخلە مالىكدىلر و بو اساسلا ، آدلارى دا آن قدىم دؤورلەر عايىدىر. خالق ، عموم كوتلە ، يئرآدلارينين ظاهرى گۈرونوشو اساسيندا، بىر سىرا يورو ملا راينىلر و چون علمى- تارىخى ، دىلچىلىك ، لوغت شوناسلىق، ميفولۇزى ، آركۇلۇزى و دىگر لازىم اولان علم لرە و بىلگى لرە مالىك اولماديقىلارى اوچون، حقيقىلەرن اوذاق و غئيرى رئال ، اويدورما ، اوخشاتما و بىنزمە يورو ملا راينىلر يارادىرلار. بورادا تكجه بىر چوخ

اونملی مسئله وار کى او奴و قىئد ائتمك بوتون يئرلى و سويداش تدقىقاتچىلاريميز و آرشىرىماجىلاريميز اوچون واجىبىدىر و او بودور كى، آذربايجان يئرآدلارينى آراشىرىاركىن ، اؤيلە اولماسىن كى دويونو دويون اوستونه وورموش اولاق ، و يا آدین ايندىكى ظاهرى و گۇرونوشو اساسىندا تكجه تورك قاموسلارى و لوغت كىتابلارى اساسىندا يوروب آچىكلاياق. آذربايغان يئرآدلارينى تكجه بىر علمىن اساسىندا ، آراشىرىماق مومكۈن دېيىل و يورو ملاidiغىمىز يورو ملا رغئىر-ى رئال و حقيقىدن اوذاق و اويارسىز بىر يورو ملا ر اولاجاق و بو سُويون و خالقىن مؤحتشم دونيا گۇرونوشو ، تارىخى و مدنىيىتى، يئنە دە گىزلى و اوستو اورتولۇ قالا جاق. بونو اونوتماياق كى آذربايجانىن ھر بىر يئرآدى ، تورك و آذربايغان تارىخىنин دانىلماز سندى و فاكتىدىر و عىنى حالدا بىر مادى مدنىيت نمونە سى كىمى ، آذربايجانىن كىچمىشىنەن و تارىخىنەن بىلگى لر و اينفورماسيا وئرن بىر قايناقدىر.

آذربايغان يئرآدلارينىن ايندىكى ظاهيرى گۇرونوشو، چوخ آزدىريجى و آلدادىجي دىرىجى چونكى زامان كىچدىكىجە ، اوئون سسلنەمە سىنەدە و تلفوظوندا دىيىشىلىكلىرى اوز وئرىپىدىر و اوز حقيقى سسلنەمە سىنەن اوذاق دوشوبدور و باشقۇ بىر اوخشار سۋەزە چئويرىلىپىدىرىكى اصل آد و سۋەز اىلە چوخ فرقلى آنلامدارى. بو مقالە دە آدى گەنەن "نقدە" سۋەزونون حقيقى و تارىخى ائتىمولوگىياسىنى آچىكلايماق اوچون بشر تارىخىن ، اۆزلىكىلە دە قىيمى تورك ، و او سيرادان آذربايغان ميفىك و ميفولۇزى تارىخى اوكيانىن دىيىشىلىكلىرىنە دالماق گەر كىر. ياخشى بىلپىرىك كى دونيا مدنىتىنەن يارانماسىندا ، اينكىشافىندا اۇنورلو و فخر ائدىجى يئرى توتان آذربايغان خالقىنەن سوی كۆكۈ ، ائتنۇرۇنى ، چوخ موركىب تارىخى پروسئس كىچىرىپىدىر. بو

کونودا دا ، قاباقکی مقاله لریمیزدە اولدوغو کیمی ، تورک و آذربایجانین او زاق کئچمیشینه بويلانیب با خماق گرە كير. بوتون توپونیمیا (يئرآدلارى) آراشدیريچيلارى و تاريچيلارين سطھى ، ظاهيرى لوغت گۈرونوشو اساسيندا يورو ملارينا رغماً ، يئنە دە بىر داها قىيد ائتمە لېيك كى عمومىتلە آذربایجان خالقىنین توپونیمیاسى، اوزونه خاص بىر اۆزه لىكە مالىكىدىر .

بو اۆزلېيك دە بودور كى آذربایجان يئرآدلارينين اكترى ، آذربایجانلىلارين (توركلرین) زامان و تارىخ سوزگۈپىنەن گۈچىرىلمىش ميفىك گۈروشلىرى و ايناملارينين اساسيندا يارانمىشدىر. بىزه گۈرە "نقدە" يئرآدى دا آذربایجان توركلرینين ميفولۇزى گۈروشلىرى و تىكىكورلارىلە باغلى اسکى موركىب تورک سۈزۈ دور .

بىز بو يئرآدىنى آچىكلا ماقدا لازىم اولان بؤيوك و گوجلو احتمال لارى آرايا فوياركىن ، بو آدىن حقيقى اۆزه يىنин او زە چىخماسىنا چالىشىرىق . بو آدى "ناق" +Naq "آتئى" =Atey "ناقاتئى" Naqatey و همچىن "ناق" Naqada "آدا" Ada = ناقادا كىمى بىرپا ائتمك اولار. اسکى تورک دىلىنده ايشلە نن ميفىك "ناق" // "ناڭ" سۈزو، "بؤيوك" ، "عىمتلى" ، "ايرى حىيملى" ، "چوخ يوغون" ، "ايرى پئىكىرىلى" ، "ايرى جوڭىھلى" (=داراي جىھ بزرگ) و "نهنگ" آنلاملاريندا اولوب و آذربایجانلىلار ايندىكى دانىشىق دىلىنده، "ناققا" سۈزۈندە اۆزونو ساخلايىب عكس ائتىرىر. بىزه گۈرە "نقدە" آدى چوخ گوجلو بىر احتمالا گۈرە "ماق" لارلا (= دين بؤيوكلارى ، دين باشچىلارى مۇغ لارلا) باغلى او لموش اولا. نقدە آدىنىن ايلك حىصە سى اولان "ناق" سۈزو قدىم تورک دىللارينده بـ-

م-N حرفلىرى و سسلريينين بير-بىرىنە چئويرىلمە سىنى نظرە آلاراق ، اصليندە "ماق" او لماليدىر. "قدىم آذىلر جمعىتلەرنىدە ھەر گروپ و طايفانىن "ماق" يا "قام" لارىنин اۋىزلىرى او لموشدور. اونلار ئەلين، طايفانىن حاكم مرتىبە سىندە يئرلشىردىلر و خالقىن دين و اينانجلا باغلى مسئله لرىنە، خستە ليگىنە، درمان و تداويسىنە يېتىشىرمىشلر. توپونيميا عالمىندە "ماق" و اونون عكسى او لان "قام" لا يارانمىش و يا تركىيەلىشىش توپونيمىلر و يئر آدلارى يېتىرىنجه وارىمىزدىر. بىزه بئلە آيدىن اولور كى موغ ، ماغ ، ماڭ ، ماڭ سۆزلىرى عىنى سۆزلىرى . عىنى حالدا قدىم ايلكىن تورك دىللەرنىدە "ب" B - "م" M - "ن" N سسلريينين بير-بىرىلە عوضلۇمە سىنى نظرە آلاراق، "ماڭ" ، "ماڭ" ، "ناڭ" ، "ناڭ" ، "باڭ" ، "باڭ" ، "بگ" سۆزلىرى دە كەڭ باخىمېندان ، تورك دىلىنин قاموسوندا، عىنى سۆزلىرى . بىز جە بو اصىل آذربايجان شهر آدینى، "ناقاد" //Naqad "ناقتات" و "اوى" اوى //Oy // Öy // Ey سۆزلىرىنин تركىيەن يارانمىش بير آد كىمى دە اىضا حلاندىرى ماق او لار Naq+at+oy=Naqatoy / Naqatey "ناقتات" اصليندە "ناق" سۆزو و "أت" / "ائت" / "اوت" / (تورك-) موغۇل طايفە آدلارينين سونوندا گلن سۇنلۇق و پسوند) و قدىم تورك سۆزو "اوى" oy (يۇوا، مىسکن ، بورد، وطن) سۆزلىرىنин تركىيەن يارانمىش بير موركىب آددىر. بو توپونيمىن آدیندا، "ناقاد" // "ناقتات"- يىن معنا و آنلامى "ناقلار" دىر و "اوى" oy ايسە آنلامى "اڭو، مىسکن، يۇرد- يۇوا" دئمكىدىر و بو تۈولوكىدە اونون معناسى "ناكلار يۇردو" "ناقلار اولكە سى" دئمكىدىر. "ن" ، "م"

سیلرینین بیر-بیرینه عوضلئىمە سىنى نظرە آلساق ، و "ماق" يى "ماك"-ى ، "ناك" اين دىگر

فونتىك واريانى قبول ائتسك، او زامان "ناقتئى" // "ناقادە" يئرآدینىن آنلامى و معناسى

"ماقلار يوردو" ، "موغلار مسكنى" ، "بؤيوكلر و اعيان- اشراف يئرى" دئمكىدىر. اونجه

يواخارىدا قىيد ائتىك كى بو آدى **Naqatey =Atey + "آتى" "ناق" = "ناقتئى"**

كىمى بىپا ائتمك اولار و وورقولادىق كى "ناق" ، "ماق"(مۇغ) سۈزۈنۈن باشقۇ فونتىك

واريانى دىير. "آتى" بىزە گۈرە "آتاي" سۈزۈنۈن فونتىك واريانى اولاراق، "آتا-تانرى" ،

"بؤيوک تانرى" ، " المقدس" و "قوتسال" دئمكىدىر. "آتى" Atey سۈزۈنۈن بو آنلاملارىنا

گۈرە ، او زامان "نقدە" آدینىن آنلامى ، "بؤيوک مقدس تانرى يوردو" ، "بؤيوک مقدس

آتائىن يوردو" ، "بؤيوک روحانى ، مقدس آتائىن يوردو و اقامتگاهى" دئمك اولار. يعنى داها

بىر آنلاما گۈرە نقدە ، مۇغ لارين بؤيوکو و باشچىسى نىن (مۇغ لار مۇغۇنۇن) اقامتگاهى و

مسكى سايىلىرىميش.

بو آد اگر "ناق" + Ada = Naqada كىمى بىپا ائدىلسە و "آدا" سۈزۈنۈ ،

"آتا" سۈزۈنۈن فونتىك واريانى حساب ائتسك ، يئنە دە همن آنلاملار و معنالار

كېرىلىدىر. "آدا" سۈزۈنۈ "سو اىچىندە قورولوق(جزىرە)" معناسىندا نظردە توتساق ، او

زامان نقدە / ناق. آدا آدینىن آنلامى "بؤيوک آدا(جزىرە)" ، "تانرى آداسى" ، "بؤيوک و مقدس

تانرى آداسى" دئمكىدىر. بورادا لازىم گۈرونور قىيد ائده كى ، "ناق" و اونون دىگر

واريانى "ماق" و "باق" ، زامان سورە سىنده ، عصىرلر و مىن ايللىك لر عرضىنده ، مختلف

تورک دىللارينده ، مختلف و بير-بىرىندن فرقلى آنلاملار و معنا چالارلارينى آلدە ئىدىدىر. بو تورک ميفيك آدى ، زامان-زامان باشقا خالقلارين ميفيك عالمىنه و اونلارين ميفلر (اسطوره لر) جۇوقاسىنىدا نفوذ ئىدىب اونلارين ميفولۇزىسىنده و ميفلار گالئرياسىنىدا اوزونه اوزەل يئر توتوبدور. البت ده تورک ميفلرى و اسطوره لرى باشقا يوردلارين و خالقلارين ميفلر جۇوقاسىنى داخل اوڭاركىن ، اونلارين داشىدېيغى وظيفه لرده و خاراكتېرلارينىدا آز-چوخ معين دېيشىلىكلىرى ده اوز وئرىيدىر ، آمما بىر چوخ حاللاردا اساس تورک كۈكونو و اوزە يىنى قۇرويوب ساخلايىپلار. تورک ميفى و تانرىسى سايىلان "ناق.آتا" // "ناق.آدا" Naq.Ada ، قديم مصر ميفولۇزىسىنى و اسطوره لر جۇوقاسىنى يول تاپاركىن ، آشاغى (جنوبى،گونئى) مىصر ده "نيل" چايىنин ساحلينىدە ، "تىبىس" Tebes شەرىنин ياخىنلىغىندا بىر توپونيمىن آدىندا(بىر يئر آدىندا) ھمچىنин اوزونو عكس ائتىرىرىر. بو توپونيم "ويليام.ج.دوتى"نىن 9 منبع "The Times World Mythology" ، William.G.Dotty سىنinin قىدىنە گۈرە فيرعونلار سُلالە سىنiden اۇنجه کى زامانلاردا ، حؤكمىرانلار و حاكمىر طبقة سىنinin اصىل دفن و باسىرىيىلما و مومىالاندىرىما مرکزى سايىلىرىدى. تورک ميفى "ناگا" Naga ، قديم چين ميفلر (اسطوره لر و تانرىيلار) پانتئونونا(جۇوقاسىنى) گىرە رك "نوگوا" Nugua آدى تانرىچا كىمى اوزونو عكس ائتىرىرىر. قديم چين ميفولۇگىياسى اساسىنىدا ، "نوگوا" عجىبە ، غئير-ى عادى ايلبىز (حلزون) شكىلىндە بىر سورونگۇن تانرىچا ايدى کى گۈيلىردىن قوپوب آيرىلاندان سونرا ، يئرە گلدى. "نقدە" يئرآدىنinin ايلك حىصەسى اولان

تورك ميفيك "ناق" سؤزونون ايزينى، هинд ميفولوژيسيندە و اوونون ميفلار جۇوقاسىندا گۈرمک اولار. بو ميفيك آدین كۆكۈ و منشائى ، آسکى تورك ميفولوگياسىنداير و توركجه بير سؤزدور و اسکى توركىلردن هинд و جنوب-شرقى آسيايا كۈچوبدور. هинд ميفولوژيسينين اساسى و بىنؤوره سى باشقۇا مىللەتلىرىن، اوزللىكىلە دە آسکى تورك و آذربايچان ميفيك و فلسفي گۈرۈشلىرىندن آلينما و موركىب بير ميفولوژىك تفكىكور و اندىشە دىر. تورك ميفى "ناقا" ، هинд ميفلار پانتئوننا داخلل اوپىر و هинд و جنوب-شرقى آسيا ميفولوگياسىندا اوزونه اوزل يئر و وظيفە يە مالىك اوپىر. هинд و جنوب-شرقى آسيا ميفولوگياسى اوزرە اوزمان ميفولوق "ميراندا بروس - ميتفورد" 9 ، Miranda Bruce – Mitford "William G. Doty" 9 ويلیام.ج.دوتى " 9 اثريينين صحيفه 50-دە ، هинд و جنوب-شرقى آسيا ميفى "ناگا" Naga حاقىندا بئله يازىر : " ناگا (سانسکريت دىلەندە "ايلان" آنلامىنداير) بير ايتنىرئسان و عجىبە مخلوقدور کى جنوب-شرقى آسيانىن بوتون موختايىف ميف پانتئونلاريندا گۈرونور و اوونون كۆكۈ هинд ميفولوگياسىنداير کى بير ايلان سُويوندان دانىشىلىر و بو ايلان ، هинд شاهلىق سولالە لرىنىن آن ايلكىن جىڭى سايدىلىر. مثال اوچون كامبوجيا ئىنكۈر سُلالە سى شاهلارى بئله اينانىرىدىلار کى گويا اونلار "ناگا" شاهزادە سىنىن نسلىنندىن دىرلر. كامبوجياداکى "ناگا" يئدى باشلى ايلان كىمى گۈرونور".

بيز بورادا ايلك اونجە بونو قىيد ائتملىيىك كى "ميراندا بروس- ميتفورد" 9 آسکى تورك

دیلینه و عینی حالدا اسکى تورك میفولوگیاسینا دریندن بلد او لمادیغى اوچون ، بو میفيك سؤز يا آدى، سانسکريتىجه بىلىر ، حالبو كى بو میفيك آدین كۆكۈ و منشائىي ، اسکى تورك میفولوگیاسيندادير و توركجه بير سؤزدور و اسکى توركىلردن ، هىند و جنوب-شرقى آسيايا گئىيدىر. بىز بوردا دىگر بير نتىجه ده آلدە ئەدىرىك و او بودور كى "ناقا" يا "ناڭا"نىن دىگر بير معنا چالارى دا "ايلان" يا "اژداها"دیر. "ناقا" يا "ناڭا"نىن مختلف معناچالارلارى وار كى بو معنا چالاريندان بىرىسى "ايلان" يا "اژداها"دیر. ناڭا(ناقا) و ناڭالار(ناقالار) ، اسکى هىند میفولۇژياسيندا و عینى حالدا اسکى هىندىن میفيك و میفولۇژىك گۈرۈشلىرى و اندىشە سىنин آياق توتماسىندا و دىرچلىشىنده چوخ بؤيوك و اساسى رول اوينايدىر. بو اسکى هىند تىكىكور و اندىشە سى ، اسکى هىند بولگە سىنин ، آن اسکى و ايلكىن میفيك تىكىكورو و اندىشە سى ساپىلىر و اوندان "ناڭالار دئورانى" كىمى آد آپارىلىر. بو میفيك اندىشە و تىكىكورون اصل و اساس قايناغى و بئشىگى ، "سئند دره سى مدنىتى"نه (تمدن دره سند) عايىددىر. **14** William Piroyan ويلىام پىرويان يىن دئىيگىنە گۈرە موھئىجودارو دان يېرآللى تاپىنتىلارين اىچىنده بير مؤھور وار كى اونون اوزه رىندە اىكى باشلى ايلان ناخىشلانىيدىر. بو اىكى باشلى ايلان ناخىشى و علامتى ، "سئند" دره سى مدنىتى و كولتورونون داغىلماسى و آرادان گئتمە سىنند ائنجه ، او بولگە ده مسكونلاشمىش يئرلى اهالىيە عايىددىر. بىزه گۈرە سئند دره سىنин ايلكىن يئرلى و آبورىگەن ساكىنلىرى 2500 ايل ائرادان ائنجه، اسکى توركىلردن و داها دوغروسو اسکى تورك سۇيپولاردان و تورلارдан

باشقى ، كيمسه او لا بيلمز . بو بولگە نين (=سئند دره سى) اسکى يئرلى ساکىنلارى سايىلان تورلار (تورك سۇيپلولار) بو آيىن و دىنى اينانجدا يالنىز افعى ايلانى يوخ ، حتى اژداھانى دا پرسىش ائدىرىدىلر . ايندىكى زاماندا بو گروپا و آئىينه و ياخود مسلكه ، "ايلانپېستلر" (ايلانا تاپىنانلار ، ايلانى سيتاپىش ائدىنلر) و يا "ناڭالار" دئىبب آدلاندىرىرىلار . بو گروپ اينسانلار (ناڭالار) ، ايندى ده ايلانى و افعى ايلانى سيتاپىش ائدىرىلر . سئند دره سى مدنىتىنە تابع اولان تورك سۇيپلۇ خالق ، افعى ايلانى ، تانرى سايىرىدى و اونو پرسىش ائدىرى . ميفولوكىيا تدقىقاتچىلارين بير چوخونون نظرىنە گۈرە ، سونراكى هىند ميفولوكىياسى آيىنلارىنин اساس و ائنملى تانرىلارى سايىلان "براهما" (=يارادىجى و خلق ائلىيەن تانرى) ، "ويشۇ" (= قۇروپوجو و قوروپان تانرى) و "شىوا" (=تخرىبچى، نابود ائده ن و دارماداغىن ائده ن تانرى) اسکى تورك كۈكىلى ناڭالار آيىنلارىنە عايىددىر . ناقاتئى (=ايندىكى نقدە//ناقادە) آدینىن توضىحى و آچىكلاماسىندا ، اونو باشقى يۇنتمەن ده اىضا حلماق و آچىقلاماق او لار .

"ب"- "م"- "ن" سىللارىنinin بير-بىريلە عوضىلەنە سى قانونونو قدىم تورك و پروتورك دىللارىنيدە سجىيە وى حال و قايدا او لاراق نظرە آلساق ، "ناق"/"ناغ"-ين دىگر واريانتلارىنidan بىرى "باق" يا "باغ"دیر . بورادان بئله معلوم اولۇنور كى "ناق" يا "ناغ" يىن دىگر بىر معنا چالارلارىنidan بىرىسى ده "آغاشلىق" ، "آغاشلى يئر" و "جنگل" يا "جنگللىك" دئمكدىر . دئمە لى "ناق"/"نقا"/"ناڭا" نين دىگر بىر معنا چالارلارىنidan بىرىسى ده "جنگل" ، "جنگللىك" ، "آغاشلىق" ، "مئشه ليك" او لا بىلر . بىز بو معلوماتدان بئله بىر نتىجه يە ده چاتىرىق

کى چوخ گوجلو احتيمالا گوره نcede// ناقاده شهرى و بولگەسى، ايلك اونجە (آن آزى ميلاددان اونجە 3-جو مين ايلليكده)، فينيكى// فينيقى (فين-اويعور) توركلىرىنин يوردو و مسكنى اولموش اولسون و سونرالار بو بولگە دن ايندىكى فلسطين و ليوان(لبنان) اراضيسينه كۈچىن سونرا ، همين تانرييلارينين آدینى ليوانين(لبنان) شيمالىينداكى اراضييه طبىعى و جوغرافى شرايطينه اويعون گوره رك، قويemosh اولسونلار، يعنى "ناقتئى" Negatey / "نئگاتئى" ( = نcede يا نئگاده) آدینىن تركىيىنده اولان "نئگا" Naqatey تانرييسينين آدینى قويemosh اولسونلار. يئرى گلمىشken لازىم گورونور قىيد ائدە كى ايرانين شيمالىيندا ، خزرin جنوب ساحلينىدە مازندران و يلايتىنinin شرفينىدە يئرلشن "نئكا" (نكا) Adلى شهرin آدى دا ، همان بو اسکى تورك ميفى "ناقا"/"ناكا" يا "نئگا" (نگا) تانرييسينين آدى ايله باغلى و ايلكىلىدىر و بو شهرin آدى دا اصلينىدە، "ناقا"/"نئگا" اولوبدور و آنلامى "اورمان تانريسى" ، "آغاج تانريسى" دئمكىدىر. بىزه گوره اورميا گولونون گونباتان ساحلينىدە "سولدوز" محالىندا يئرلشميش آذربايغان شهرى ، "نcede" // "ناقتە" -nin آدى دا، "ناقا"/"ناقا" ايله ايلكىلىدىر و آذربايغانin بو شهرin آدى ، اسکى تورك ميفولوكىياسى ايله باغلى بىر آدىدىر. بىز بو آدین كۈكونو و منشائىنى اسکى توركلىرىن "فينيكي" (فين-اويعور) دال و شاخه سىنده بولماق اولار. بىز بو شهرin آدى و اونون ائتمولوكىياسينين (معناسىنин) آچيكلاماسى حاقىندا ايکى گوجلو وئرسيانى دا اونه سوره بىلرىك. بىرينجى وئرسيا(احتيمال) بو اولا بىلر كى بو آد، آك دىزىن (درىيائى مدитетانه)

شرق ساحلیندە ، دنیز ايله "ليوان"-ين (لبنان) شيمالى آراسىندا يئرلشمىش ، "ئىگا" Nega

آدى جنگللىك بولگە نىن آدى ايله ايلگىلى او لمالىدىر. "ف.زيراند" 15 F.Guirand مشهور

فرانسالى ميفولوق "The Myths of Assyria and Babylonia" " آدى اثرييندە "ئىگا"

Nega آدى بولگە نىن تانىتماسىندا بئلە يازىر : " مصر آل-يازىلارينين بىر نىچە يئرىندە

ئىگا دان آد آپارىلىب. ليوان-ين(لبنانين) شيمالىندا يئرلشمىش بو بولگە، سونرا لار دا "جبيل"

Cabil منطقه سىنى تشكىل ائدىر . ئىگا Nega جنگللىك و مئشه لىك منطقه سىنده ،

موختليف نؤولرده شام آجاجى، داغ سروى و "مئر" آغاجلارى يئتىشىلىرىدى. ئىگا نىن

تانريسى "ھى- تاو" Hi-Tav آدلانىرىدى. "ھى-تاو" ، جنگلىن بىتگىسل روحۇ سانىلىرىدى. بىر

زامانلار ئىله سانىلىرىدى كى او تتسوخ(تناسخ) تاپىب آغا جا دۇنوبدور. بو استناد، بىزىم ناق//

ناقا نىن آ gag، جنگل و آغاچلىق معنا چالارينا مالىك اولدوغو ادعامىزا بىر سند و فاكتىدىر. بو

احتىمال و وئرسىيانىن اساسىندا بئلە چىخىر كى آذربايجانىن "نقدە" يا "ناقادە" آدى شهر و يا

قصبه سى ، واختىلە بؤيوک جنگللىك و اورمانلىقلا اورتولۇ بىر يئر ايمىش. و چوخ احتىمال

كى موختليف شام آغاچلارى ، داغ سروى لرلە اورتولۇ بولگە او لموشدو. دئمه لى ناقا

// ئىگا Naga تانريسى ، اصليندە آسكى تورك ميفارى جۇوقاسىنinin تانرييلاريندان

بىرىسىدىر كى فينيكى توركلرى واسطە سىلە آك دنیز ( مدیترانە ) ساحل لرينه و آفرىكايىا و

مصرە ده آپارىلىب و مصر ميفارى و تانرييلارينinin جۇوقاسىنinda، او زونە اوزل يئر توتموشدور.

مصر هىروگلىف (پيكتوگرام- تصويرنگارى) متن لرييندە قىيد اولونوب كى "ناقا"// "ئىگا" نىن

تانريسى، بوغا (=گاونر جوان) ايله ايلكىلى اوlobeور. رأس الشئمراڭدا تاپىلان يازىلارا اساساً

، فينيقى توركلر ينىن ميفلار پانتئونوندا، تانرىلار هر زامان بير بوغا ايله ايلكىلى اوlobeclar.

"نقدە" آدى حاقىندا دىيگر بير وئرسيا و احتىمال بو اولا بىلر كى ، بو آدى اسکى تورك

ميفولوكىياسى اساسىندا آچىكلاياق . بىزه گۈرە يوخارىداكى معلوماتىن اساسىندا، آذربايغانىن بو

شهرىنин آدى، جنگل و اورمانلىق تانريسى و ياخود آغاج تانريسى ساپىلان "ناقا" يا "ئىگا"

ايله ايلكىلى يارانىدىر. بىز آپاردىغىمىز آرشىر مالارين اساسىندا بئله بير قناعته گلدىك كى

بو شهرىن آدى، اصليندە "ناق. آتى" / Naq.atey اوlobeور و زامانلا

فونتىكاسىندا دىيشىليك اوز وئريب و ايندىكى "ناقادە" و يا "نقدە" فورمانلىنى الده اندىدىر.

بو توپونيمىن آدى اسکى تورك ميفى "ناقا" يا "ئىگا" (=اورمان، جنگل، مئش، آغاجلىق و آغاج)

و "آتا"/"آتاي" (=دده، تانرى) سۆزلىرىنин ترکىبىنندە يارانمىش و بوتؤولوکدە بو آدین آنلامى

"اورمان تانريسى"، "مئش تانريسى" ، "جنگل تانريسى" و "آغاج تانريسى" دئمكدىر. دئمه

لى نقدە و ياخود ناقادە شهرىنин آدى ، "ئىگا" Naga / "ئىگا" Naqa / "ناقا"

تانريسىنин آدى شرفينه قويولوبور.

مقالە نىن سونوندا قىيد ائتملىيىك كى عمومىتلە تورك اراضىلاريندە ، اوزلىكىلە دە قدىم تورك

و پرو-توركلر يوردو-مسكى ساپىلان حقيقى آذربايجان اراضىلاريندە (گونئىلى- قوزئىلى،

گورجستان، ايندىكى ائرمەنیستان و شرقى آنادولو، سوريانىن و ايراكىن شىمالى و قافقازى

اوزوندە احتىوا ائده رك)، توپونيمىلار (پئر آدلارى) اوز كۈك و منشايىنى ايلك اولاراق، قدىم

تورک میفولوگیاسیندان آلیب و زامان سوره سینده موختليف گلیشمە لر، تاریخى حادثە لر و او لاپلار اثریندە، ايکینجى، اوچونجو، دئوردونجو و "n" درجه لى موختليف آنلاملارى دا الده ائديب و چوخ واختلار گۈرونور كى سونراكى آلدە ائديلمىش آنلاملار، اصل و ايلكين آنلامى اؤز كۈلگە سى آلتىنا آلیب و ايلكين اصيل آنلامى اونوتدوروب و اؤز حقيقى ائتيمولوگيا مجراسيندان چىخاردىب و او زاقلاشديرىب و اونا باشقما ائتيمولوژى يۈنلر و سەمتلر وئرييدير.

بو سادالانان سۆزلر يعنى "ناقادە"/"نقدە" آدلارينين ميلادىن ايلكين چاغلاريندا و ميلاددان چوخ قاباقلار تورک ديليندە ايشلەنمه سى، او نو گۈستەرير كى بىزىم بو اراضىلرده، تورک دىلى آذربايجانلىلار، ميلاددان چوخ قاباق مىن ايللىكلەرده ايسە، قافقاز و زاقافقاز يارئىگىونوندا يعنى ايندىكى ائرمىسيستان، گورجوستان، داغىستان، خزرин شىمال ساحىللرى اراضىسى و حتى اوكرانيا، ايندىكى آذربايجان (قوزئىلى- گونئىلى)، شرقى آنadolو، عيراق و سوريا شىمالىندا ياشامىشلار و اؤز ياشادىقلارى اراضىبىه، طايفالارينا، داغلارينا، چايilarينا اؤز دىللرinden، اؤز ميفيك تفكىكورلى، ايناملارى و گۈروشلىرى ايلە باغلى، آد قوييموشلار بىزە گۈره "نقدە" آدىنин يارانماسى و تشىكىلەنلىكى دىلى خالقىنinin ايلكين ابتدايى تفكىكورو، دونيا گۈروشى و ميفولوگىاسى ايلە باغلى بىر ميفيك آدىر. يئرى گلمىشكن خاطير لاتمالىيەن كى نقدە - سولدوز ماحالىندا يئرلشمىش كندلارين آدلارينا باخاركىن، اونلارين بعضى لرinen آدلارين تورک ميفيك آدلارى ايلە ايلگىلى اولدوغۇنو و اونلاردان يارانماسىنى گۈرمك او لار. مىثال اوچون ايلك باخىشدا چيانە، قارنا، ئىلمە، او خسار، مىمى

یند، ال مليک، آلاگؤز، بییم قالا، وزنه، یونوسلی، و سایرہ نی آد آپارماق اولار. بیزیم بوندان سونرا دا، بیر سیرا سولدوز - نقده کند آدلارینین معناسینین آچیکلاماسیندا چالیشمامیز او لاجاق و اونلارین تورک آذربایجان میفولوژیسی ایله نه قده ر ایلگیلی اولدوغونو گؤسته ریب شاهید او لاجاییق.

یازار : فرهاد جوادی یکان سعدی (عبدالله او غلو) / اورمیه / خرداد 1397

#### قایناقچا / منابع

**1- اسفندیار حاجیلو ، تاریخ ولایت سولدوز / 4 جیلد / 1-نجی جیلد: سولدوز و قراپاپاق**

ایکینجی جیلد: اسناد تاریخی / اوچونجو جیلد: دوره پهلوی / دوردونجو جیلد: دوره

انقلاب اسلامی

**2- مهدی رضوی ، ایل قاراپاپاق – تاریخ، آداب، رسوم، فولکلور و مونوگرافی ، چاپ**

اول ، زمستان 1370

**3- فرود خسروی چیانه ، تاریخ ایل قراپاپاق (بوزچلوی پیشین) ، انتشارات ادبیان ،**

اورمیه ، 1389، فرود خسروی متولد 1306 فرزند غلامرضا خان نواحه خسروخان

امیرتومان که پدر بر پدر طبق فرامین و مستندات تاریخی موجود از حدود 400 سال

پیش ریاست ایل قراپاپاق را بر عهده داشته اند.

**4- عیسی یگانه ، نگاهی به تاریخ و فرنگ ایل قاراپاپاخ (باسرفصلی از ویژگیهای**

اقتصادی، جغرافیایی، طبیعی، تاریخی و اجتماعی شهرستان نقده و سولدوز/چاپ اول

-5- یوسف قهرمانپور ، فرهنگ عامه ایل قره پاپاق - یاز نشریاتی، چاپ اول،

1385، اورمیه

-6- حاج اسماعیل نبی یار ، آذربایجان و سولدوز ، چاپ اول ، 1381

-7- و.و. رادلوف ، تورک لهجه لرینین لوغت ترجمه سی ، spb 1893 ، ص 1476

-8- میرعلی سید اوف ، آذربایجان خالقینین سوی کوکونو دوشونرکن ، کوچورن: رحیم

شاوانلی ، چاپ اول ، نشر اختر، تبریز 1384

-9- ویلیام . جی . داتی ، اساطیر جهان ، ترجمه : ابوالقاسم اسماعیل پور، نشر قدس ،

تهران 1392

-10- ژ. ویو ، اساطیر مصر، ترجمه : دکتر ابوالقاسم اسماعیل پور، نشر قطره

چاپ پنجم 1389

-11- ریچارد کاوندیش ، اسطوره شناسی – اساطیر و ادیان مشهور جهان ، ترجمه

: دکتر رقیه بهزادی ، نشر علم ، تهران 1387 / چاپ دوم

-12- ن.م. خودینف - ا.آ. قولیئو ، قدیم تورک آبیده لرینین سوزلویو، نصیرالدین

طوسی آدینا آذربایجان دولت پداگوژی اونیوئرستیتے تى ، باکو 1992

-13

و.ف.پورشانسکی ، یاقوتلاردا قارا اینامین آشینماسی، 1902

-14

ویلیام پیرویان - سیر تحول اندیشه سیاسی در شرق باستان -

-15

سازمان مطالعه و تدوین کتب علوم انسانی دانشگاه ها (سمت) - تهران 93

ابوالقاسم اسماعیل‌پور - انتشارات فکر روز - تهران 1375